

დახლოებით იმავე მიზნით, რა მიზნითაც განმარტავდა მას თომას აქვინელი.

დიდი იოანე პეტრიწის როლი და ადგილი ქართული ფილოსოფიური აზროვნების განვითარების ისტორიაში. პეტრიწის ფილოსოფია ქართული ქრისტიანული აზროვნების მრავალსაუკუნოვანი განვითარების დამამთავრებელი და შემაჯამებელია. პეტრიწმა ქართული ქრისტიანული ფილოსოფია, რომელიც ბიზანტიური თეოლოგიის კვლადაკვალ მიდიოდა, განვითარების ახალ დონეზე აიყვანა. ქართულ ენაზე გააგრძელა ბიზანტიური სკოლასტიკის უკანასკნელი სიტყვა და ეს აზროვნება იმავე მიმართულებით განაგრძობდა, რა გზითაც წავიდა იგი დასავლეთ ევროპაში ცოტა უფრო მოგვიანებით. ამით იოანე პეტრიწმა ფილოსოფიური საფუძველი შეამზადა იმ დიდი აღორძინებისათვის, რომელზეც XII—XIII საუკუნეების მიჯნაზე „მეფისტყაოსანი“ აღმოცენდა.

ნ ა წ ი ლ ი მ ე ნ ს ა მ მ

ქართულ-ბიზანტიური ლიტერატურული ურთიერთობის ძირითადი პრობლემები. თეორიები, პირობები

ქართულ-ბიზანტიურ ლიტერატურულ ურთიერთობათა სისტემურ-მეტოდურ კვლევას არცთუ დიდი ხნის ისტორია აქვს. მიუხედავად ამისა ამ კვლევა-ძიებათა ფონზე დღეისათვის შევეთრად გამოვიკვთო რამდენიმე ლიტერატურულ-ისტორიული საკითხი, რომელთაგან ერთი ნაწილი, როგორც ქართველოლოგიის, ასევე ბიზანტინისტიკის, კარდინალურ პრობლემად იქცა. ამ პრობლემათა მეტაკვლევად სრული წრე მოხაზულია ჩვენს მონოგრაფიაში „ბიზანტიურ-ქართული ლიტერატურული ურთიერთობანი“ (1969). რა თქმა უნდა, ჩვენს მეტოდურ-მეტოდურ დამარწმუნებელი არ არის. უფრო მეტიც, ზოგიერთი მათგანი მკაცრი მეტოდური არგუმენტაციების პოზიციიდან მოხსნილადაც უნდა ჩაითვალოს, ხოლო ზოგიერთი შემდგომ კვლევას მოითხოვს. ქვემოთ წარმოდგენილია ჩვენი კვლევა-ძიება ამ რიგის პრობლემათაგან ორ — ბასილ დიდის სადაფრობისა და ბერძნული „ეარალამ“ და იოსაფის ავტორობის — საკითხზე.

ბასილ დიდის სადაფრობისათვის

ბასილი კაპადოკიელი ბიზანტიური ლიტერატურის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელია. თავისი მრავალმხრივი ლიტერატურული მოღვაწეობითა და დაუცხრომელი პრაქტიკული საქმიანობით მან ბიზანტიის ისტორიაში ბასილ დიდის სახელი დამკვიდრა. ბასილის უდიდესი დამსახურებით აღტაცებული ერთი გამოჩენილი მკვლევარი საეკლესიო ლიტერატურისა გადაჭრით აცხადებს, რომ მისი დროის არც ერთ ბერძენს არ შეუძლია დადგეს მასზე წინ¹. ბასილის გარდაცვალებიდან რამდენიმე საუკუნის შემდეგ დიდი კამათი

¹ „Kein Grieche seiner Zeit wird ihm den Vorrang streitig machen können“ (281, გვ. 152).

გაიშარა ბიზანტიელებს შორის იმის შესახებ, თუ ვინ ელიარქონათ უპირველეს მოღვაწედ — ბასილი კესარიელი, გრიგოლ ნაზიანზელი (დვთისმეტყველი), თუ იოანე ოქროპირი. ხანგრძლივი დავის შემდეგ შეთანხმდნენ, რომ სამივენი უპირველესი მოღვაწენი არიან და ერთნაირი დამსახურება მიუძღვით ქრისტიანული ეკლესიისა და ლიტერატურის წინაშე.

არაიონი

ბასილი კესარიელი დაიბადა 330 წელს კაპადოკიის ქალაქ კესარიისაში¹. სწავლა ბასილმა პონტოს დელაქალაქ ნეოკესარიისაში დაიწყო თავისი მამის, უფროსი ბასილის ხელმძღვანელობით, რომელიც პონტოში დიდად განათლებულ ადამიანად და საუკეთესო პედაგოგად ითვლებოდა. შემდეგ ბასილი კაპადოკიის დელაქალაქ კესარიისაში ეწვია კესარიისაში სწავლისას მან პირადად გაიცნო გრიგოლ ნაზიანზელი და ევსტათი, შემდგომში სეზასტიის ეპისკოპოსი. კესარიის შემდეგ ბასილი სწავლას კონსტანტინოპოლში აგრძელებს. აქ უნდა დაასლოვებოდა იგი სოფისტ ლიბანიოსს (თუ ის წერილები ლიბანიოსისადმი, რომლებიც ბასილის ეპისტოლეებშია შესული, ჭეშმარიტად ბასილის ხელით არის დაწერილი). სწავლა-განათლების დასასრულებლად ბასილი ათენს გაემგზავრა. აქ საბოლოოდ დაუმეგობრდა გრიგოლ ნაზიანზელს. ბასილმა და გრიგოლმა ათენში მიიღეს საუკეთესო განათლება წარმართულ ფილოსოფიასა და ლიტერატურაში, ისტორიაში, გრამატიკასა და რიტორიკაში. როგორც გრიგოლ ნაზიანზელის ნაწერებიდან ჩანს, მათ აქვე უნდა აღძვროდათ სიყვარული „წმინდა წერილისადმი“ და აქვე უნდა შეესწავლათ იგი. დაახლოებით 358 წლის მახლობლად ბასილმა დატოვა ათენი და კესარიისაში დაბრუნდა. ერთხანს იგი რიტორიკას მისდევდა, მაგრამ მალე საბოლოოდ გადაწყვიტა ქრისტიანობის მიღება და მოინათლა. ამ პერიოდში ბასილმა სამონასტრო საქმის შესასწავლად იმოგზაურა ეგვიპტეში, პალესტინასა და მესოპოტამიაში. პონტოში დაბრუნებისას მან დააარსა საკუთარი მონასტერი და ასკეტური ცხოვრება დაიწყო. შერყეული მართლმადიდებლური ქრისტიანობის დასაცავად ბასილი მალე კესარიისაში დაბრუნდა. მიუხედავად იმისა, რომ იგი ვერ შეეწყო კესარიის ნახევრადარიან ეპისკოპოსებს, მაინც ჰქონდა მათთან გარკვეული ურთიერთობა და დაახლოებით 362 წლიდან იგი არაოფიციალური მმართველია კესარიის საეკლესიო საქმეებისა. მაგრამ დროდადრო, ეპისკოპოსებთან უთანხმოების გამო, იგი ტოვებდა კესარიის და პონტოში მიდიოდა. 370 წელს ბასილი გახდა კესარიის ეპისკოპოსი, თუმცა ამის წინააღმდეგი იყო მეზობელი ეპისკოპოსების დიდი ნაწილი. კესარიის ეპისკოპოსობას

¹ ზოგერთის ვარაუდით ბასილი პონტოში უნდა იყოს დაბადებული: «Некоторые полагают его рождение в темном „Геленопонтѣ“, другие — в Неокесарии. — „понтійском городе“» — 264, 83. 549.

ტიტულთან ერთად მან მიიღო კაპადოკიის პროვინციის მიტროპოლიტობა და პონტოს ეგზარქოსობა.

ბასილი კესარიელის მთელი ცხოვრება მართლმადიდებლური ქრისტიანობის დაცვისათვის ბრძოლას წარმოადგენდა. ბასილი იბრძოდა როგორც თეორიულად, ასევე პრაქტიკულად.

ბასილის დოგმატური ხასიათის ნაწერებში ასახა ბრძოლა არიანობის წინააღმდეგ სული წმიდის საკითხზე. ამ ბრძოლას იმ პერიოდისათვის გაძლიერებული არიანული სექტის წინააღმდეგ წლების მანძილზე შეთაურობდა ბასილი კესარიელი. ეკლესიის ისტორიკოსების გადმოცემის თანახმად, ბასილთან ერთად ერთიანი თეოსოფიისთვის არიანობას ებრძოდნენ გრიგოლ ნაზიანზელი, ათანასე ალექსანდრიელი და ავოლინარი ლაოდიკიელი (Sozom., Hist. Ecclesias., VI, 22). არიანობის წინააღმდეგ ბრძოლას ბასილის პიროვნება არაერთხელ დაუწყებდა საშიშროების წინაშე. 337—378 წლებში არიანობა პრაქტიკულად აღმოსავლეთის სახელმწიფო რელიგიას წარმოადგენდა. ბასილი ლაოდიკიელი კი აღმოსავლეთის ერთ-ერთი უმთავრესი რელიგიური კესარიელი კაპადოკიის კესარიის არქიეპისკოპოსის ტიტულით სასტიკად ებრძოდა ირგვლივ გაბატონებულ არიანობას. რწმენით არიანის იმპერატორი ვალენტი არაერთგზის შეეცადა ბასილის არიანობაზე გადაბირებას, ანდა უკიდურეს შემთხვევაში, არიანობასა და ბასილს შორის საერთო ენის გამოჩანას. რა ღონეს არ მიმართა იმპერატორმა — საჩუქრები გაუგზავნა ბასილს, გაძევებოდაც დაემუქრა, საკუთარი ფეხითაც კი ეახლა, მაგრამ არქიეპისკოპოსის რწმენა ურყვევი იყო. ამ ფაქტს დიდის ალტაცებით, ერთხმად გადმოსცემენ ეკლესიის ისტორიკოსები (Socrat., H. E. IV, 26; Sozom., H. E. VI, 16; Theodor., H. E. IV, 19). ბასილის მთელი პრაქტიკული მოღვაწეობა მიმართული იყო იმ მხრით, რომ შეერიგებინა აღმოსავლეთის ეპისკოპოსები დასავლეთის ეკლესიასთან და დაერაზმა ისინი არიანობის წინააღმდეგ საბრძოლველად. ბასილი კესარიელი გარდაიცვალა 379 წელს¹.

ბასილი კესარიელს ბიზანტიური ლიტერატურის ისტორიაში მიეწერება დიდადი და პირველხარისხოვანი ლიტერატურა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია:

1. დოგმატური ნაწერები;

¹ სამეცნიერო ლიტერატურა ბასილი კესარიელის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ: O. Bardenhewer, Geschichte der altkirchlichen Literatur, III, 180—182; Altaner Ber., Patrologie, 1958, 258—266; Ф. В. Фараф, Жизнь и труды святых отцов и учителей церкви, II, 1903, 1—63; P. Allard, St.-Basile, Paris, 1899; Православная богословская энциклопедия, III, 179—197; და სხვ. ენციკლოპედიები.

ა) ენომიუსის წინააღმდეგ (Migne, PG., t. 29, 497—670).

ბ) სული წმიდა (Migne, PG., t. 32, 67—218).

2. მორალურ-ასკეტური ნაწერები: (Migne, PG., t. 31, 619—1428).

3. ლიტურგიული ნაწერები: (Migne, PG., t. 31, 1629—1656).

4. პომილიები და სწავლანი, რომელთაგან ცალკე უნდა გამოიყოს:

ა) ექუსთა დღეთათვის (Migne, PG., t. 29, 3—208).

ბ) ფსალმუნთა განმარტებანი (Migne, PG., t. 29, 209—494,

t. 30, 71—118).

5. ტრაქტატი ახალგაზრდობისათვის, თუ როგორ გამოიყენონ

წარმართული ლიტურგია (Migne, PG., t. 31, 563—590).

6. ეპისტოლენი: (Migne, PG., t. 32, 219—1110).

ბასილის ნაწერები სრული სახით ბერძნულ ენაზე მრავალჯერ არის გამოცემული. მათ შორის ერთ-ერთია ჩვენ მიერ მითითებული გამოცემა: Migne, PG., t. 1. 29—32.

ბასილის შრომების ბეჭდური სახით გამოცემა XVI საუკუნიდან იწყება. პირველ გამოცემაზედ ასახელებენ: ჰააგის, 1528 წ.; ბაზელის, 1532 წ.; ვენეციის, 1535 წ. და ისევ ბაზელის, 1551 წ. გამოცემებს. შედარებით უფრო სრულ გამოცემად მიჩნევენ პარიზის 1618 წ. გამოცემას, რომელიც 1638 წ. განმეორდა. ხოლო საუკეთესო გამოცემად მიჩნეულია გარნიესა (Mauriner Julien Garnier) და მარანის (Prudent Maran) გამოცემა. პირველმა 1725 წ. გამოსცა პირველი ორი ტომი, ხოლო მეორემ 1762 წ. მესამე ტომი.

დაწვრილებით გვინდა შევეხთ ბასილ დიდის ეროვნული წარმომავლობის საკითხს. სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში ბასილი გამოცხადებულია კესარიელად ანუ კაპადოკიელად. ბასილის კესარიელად გამოცხადებას დიდი წინის ისტორია აქვს. სპეცულით ლიტერატურის მეკლევრები ამით თითქოს არ ღალატობენ ბიზანტიურ ლიტერატურაში დამკვიდრებულ ტრადიციას: რადგანაც ეკლესია ამა თუ იმ მოღვაწის სახელს ყოველთვის უკავშირებდა იმ ადვილს, სადაც იგი დაიბადა, ან სადაც იგი მოღვაწეობდა, ან კიდევ, სადაც ეწეა. ამ თვალსაზრისით, რასაკვირველია, გამართლებულია ბასილის კესარიელად გამოცხადება; რადგანაც, როგორც აღვნიშნეთ, ბასილი კესარიისში დაიბადა, ამავე ქალაქის ეპისკოპოსი იყო და აქვე გარდაიცვალა. მაგრამ, ამავე დროს, კესარიელობა სრულიადაც არ არის მითითება ეროვნებაზე. ზოგიერთ პირველწყაროში ბასილის შესახებ გარკვევითაა ნათქვამი, რომ იგი კესარიელი იყო იმდენად, რამდენადაც ეპისკოპოსი იყო ამ ქვეყნისა. ბასილის თანამედროვე და თანამოაზრე ეფრემ სირიელი (ეფრემ ასური) თავის სახობტო სიტყვაში ბასილზე, დასაწყისშივე, შესავლის შემდეგ, ასხენებს არა ბასილი

კესარიელს, არამედ იმ ბასილს, რომელიც ეპისკოპოსობდა კაპადოკიელთა ქალაქ კესარიისში: „ესე არს ბრძენი და სარწმუნო და დიდი ბასილი, რომელი ეფისკოპოსობდა კაპადოკიელთა სოფელსა, ქალაქსა დიდსა კესარიასა“ (197, 242 v). ეს უხერხულობა შენიშნულია ბიზანტინისტიკაში და ამიტომაც, სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში ბასილის კესარიელობას უმატებენ იმას, რომ იგი წარმოშობით იყო პონტოელი, რადგან მისი მამა და მთელი სანათესაო მამის მხრიდან პონტოს ძველთაძველ და მკვიდრ გვარს წარმოადგენდა. ეს განცხადება საფუძვლიანია და ამას დამაჯერებლად ამტკიცებენ ძირითადი პირველწყაროები ბასილი კესარიელის ცხოვრებისა!

ბასილი კესარიელი პონტოელი იყო. იგი, გრიგოლ ნაზიანზელის მოწმობით, ეკუთვნოდა პონტოს ძველისძველ მკვიდრ და დიდგვაროვან ოჯახს, იმ გვარს, რომელსაც პონტოელები ძველთაძველ მრავალკეთილ და დიდებულ საქმეს მიუწერდნენ. გრიგოლ ნაზიანზელის თანახმად, ბასილის შორეული წინაპრები „არაიისსა უღარეს იყვნეს ახოვნებითა, და სიმდიდრითა, ერისთავობითა, და პატიოსნებითა წინაშე მეფეთასა, და სიმაღლითა საყდართათადა, და პატივითა ერთა მიერ, და ბრწყინვალებითა სიტყუათათა“ (187, გვ. 264; 188, ფრ. 81). ბასილის ძმის გრიგოლ ნოსელის გადმოცემითაც მათი წინაპრები პონტოში ცხოვრობდნენ. მთელი თავიანთი სიცოცხლე პონტოში, მამა-პაპეულ მამულში, გაატარეს ბასილის დედამ, დამ და ძმამ. ბასილის მამამ თანამედროვეების დიდი სიყვარული და მეგობრობა დაიმსახურა, მაგრამ მისი სახელი, როგორც იგონებდა სიკვდილის წინ ბასილის და მკარინა, მაინც ვერ გასცდა პონტოს (გრიგოლ ნოსელი, მკარინას ცხოვრება). ბასილი კესარიელი, ეს ერთგული ეპისკოპოსი თავისი სამწყსისი, საშობლოდაც კესარიას თვლიდა. მაგრამ ეს, რასაკვირველია, არ ნიშნავს, რომ იგი პატივს არ სცემდა თავის გვარს და მამა-პაპეულ ქვეყანას. „ღმერთო, გამოსაცდელადაც კი არ მომეც რაიმე ისეთი, რომელიც მაიძულებდა ჩემი ნათესავების დავიწყებას“, — სწერდა ბასილი ერთ-ერთ წერილში თავის ბიძას (334, სვ. 413). ბასილი კესარიელის მთელი ცხოვრება ამტკიცებს, რომ მას მშობლიური გრძნობით უყვარდა თავისი მხარე. მან პონტოში გაატა-

1 პირველწყაროები ბასილი კესარიელის ცხოვრების შესახებ: გრიგოლ ნაზიანზელი, სიტყვა 43 (Migne, PG., t. 36, 493—606); გრიგოლ ნოსელი, სახობტო სიტყვა ბასილ დიდზე (Migne, PG., t. 46, 787—816); გრიგოლ ნოსელი, მკარინას ცხოვრება (Migne, PG., t. 46, 958—996); ბასილი კესარიელი, წერილები (Migne, PG., t. 32, 219—1110), ეფრემი (ან ფსევდო ეფრემი) სირიელი, სახობტო სიტყვა ბასილ დიდზე (იხ. ძვ. ქართული თარგ. საქ. მეც. აკად. ხელ. ინსტ. Q—662, ფრ. 242—244); ფსევდო ამფილოქი ეკონიელი, ბასილის ცხოვრება (იხ. ძვ. ქართული თარგ. საქ. მეც. აკად. ხელ. ინსტ. A—1103, ფრ. 119—131).

ჩა მოვლი თავისი მიწები: აქ დააარსა მონასტერი და შეუდგა სამონასტრო ცხოვრებას: აქვე დაწერა თავისი ცნობილი ასკეტური თხზულებანი; და, როგორც თვითონ მიუთითებს, იყო ხშირი სტუმარი პონტოსი, რათა დაძაბული მუშაობის შემდეგ ცოტა ხნით შეესვენა შობილიერ კუთხეში (334, სვ. 769). თვითონ ბასილი გვაცნობებს, რომ მისი აღმზრდელი დიდება (მამის დედა) მაკრინა პონტოელი იყო (334, სვ. 752). და ბოლოს, ბასილი კესარიელი ერთ-ერთ წერილში (წიგნებისათვის) აშკარად მიუთითებს, რომ იგი მათი (პონტოელების) ნათესავია სისხლით და ხორციით (334, სვ. 745) ¹.

მაგრამ ბასილის პონტოელად გამოცხადებაც არ არის საკმარისი მისი ეროვნული წარმომავლობის გასარკვევად. პონტოში თავიდანვე სხვადასხვა ეროვნების ხალხი ცხოვრობდა. რამდენადაც საქმე ექნება პონტოს ძველთაველ მკვიდრ მოსახლეობას, უპირველეს ყოვლისა, პონტოს მკვიდრ ქართველურ ტომებზე, მეგრულ-ქანურთა მიმდებარე ხალხებზე უნდა შევჩერდეთ ².

Sic!

ქართველთა მონათესავე ტომები მცირე აზიის ტერიტორიაზე ჩვენს წელთაღრიცხვამდე II ათასწლეულის ბოლოს ჩანან; ამ დროისათვის შავი ზღვის სამხრეთით ჩნდება მუშქებისა და ტაბაღების დიდი გაერთიანება „დიოხი“ („დიაუხი“), ხოლო მისგან ჩრდილოეთით „კოლხა“ (კოლხეთი). უფრო მოგვიანებით შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთით წყაროები უჩვენებენ ხალხების ან ხალიბების გაერთიანებას „ხალიტუსს“; და შემდეგ მდ. ჭოროხის სათავეებში სასპერების დიდ გაერთიანებას. ეს გაერთიანებები, როგორც პოლიტიკურა

¹ ის ფაქტი, რომ ბასილი კესარიელი პონტოს თავის სამშობლოდ მიიჩნევს, იმდენად აშკარა და მნიშვნელოვანია, რომ ამის შეუმჩნელობა შეუძლებელია. ლიტერატურის ზოგიერთი ისტორიკოსი ხედავს ამ ფაქტს, მაგრამ იმის ნაცვლად, რომ ბასილი მცირე თავის სამშობლოდ პონტოს გამოცხადება ახსნას იმით, რომ იგი წარმოშობით პონტოელი იყო, რომ მისი გვარი პონტოელ მკვიდრ მოსახლეობას წარმოადგენდა და ამდენად მიითვლება მის პონტოელობაზე გარკვეულად ეროვნულ წარმომომავლე მითითების ტოლფასია. ამ ფაქტს ხსნის იმით, რომ ბასილი თავისთვის მოუწონებელი დაცემიერებელი იყო პონტოსთან და ამდენად მას უწოდა თავისი სამშობლო: „Несомненно, благодаря своему раннему воспитанию в Понте, своим тесным связям с ним, Василий ипогла говорит о нем, как о своей собственной стране, напр. Ep. 87^a (264, გვ. 549).

² ქართველი ტომების მცირე აზიის ტერიტორიაზე გავრცელებისა და პონტოს სამეფოში მათი ადგილის შესახებ იხილეთ: საქართველოს ისტორია, I, 1958; ი. ქავთახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, I, 1961; Г. Меликишвили, История древней Грузии, 1959; А. Хаханов, Разселение грузин по Малой Азии, 1890; „ორგენტოსისა და მათა მისთა მარტივილია“, გამოც. ქ. ვეველიძის, მისივე შესავლი წერტილი, ლიტ. ძიებანი, IV, გვ. 94-128; ეტიუდები, IV, გვ. 293-325; ლ. სანიკიძე, პონტოს სამეფო, 1956; გ. გოზალიშვილი, მითრიდატე პონტოელი, 1962.

ერთეულები, ძვ. წელთაღრიცხვის I ათასწლეულის შუა საუკუნეებისათვის უკვე აღარ არსებობენ (ყველაზე დიდხანს, ძვ. წელთაღრიცხვის III საუკუნის დასაწყისამდე არსებობდა „კოლხა“). მაგრამ მათში შემავალი ხალხები არ ადვილად „პირისაგან მიწისა“. ისინი ძირითადად თავს იყრიან შავი ზღვის სამხრეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროებზე და სხვადასხვა სახელმწიფოების მზარდობას ექვემდებარებიან. პირველად მათზე ბატონობს სპარსეთი, მაგრამ შემდეგ ძვ. წელთაღრიცხვის V საუკუნის მეორე ნახევარში ბევრი ქართველი ტომი ჩანს თავისუფალი მათი ბატონობისაგან. ასეთებია: მაკრონები, მოსინიკები, ტიბარენები, ხალდები, ხალიბები და სხვ. ძვ. წელთაღრიცხვის IV საუკუნეში შავი ზღვის სამხრეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე ქართველი (მეგრულ-ქანების) და მისი მონათესავე სხვა ხალხების მიწა-წყალზე შეიქმნა პონტოს ელინისტურა სამეფო. პონტოს ტერიტორიაზე ქართველი ტომები ძველთაგანვე მეტ-ნაკლები სიხშირით ცხოვრობდნენ მდ. პალისის ქვემო წელამდე, მაგრამ ჩვენი წელთაღრიცხვის მიჯნაზე ისინი ძირითადად თავმოყრილი არიან აღმოსავლეთ პონტოში. აქ მდ. ირისიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთით, ერთადერთი მკვიდრი ქართველი ტომები არიან. ამ ადგილებიდან ქართველი ტომების შემდგომი გადასახლება აღარ მოხდარა. ჩვ. წელთაღრიცხვის I საუკუნის შუა წლებში პონტოს სამეფო გაუქმდა. იგი შევიდა რომის იმპერიაში პონტოს დიოცეზის სახელწოდებით და ამით ქართველი ტომებიც რომისა და შემდგომში ბიზანტიის იმპერიაში მოექცნენ.

ძველი ბერძნული წყაროების მიხედვით, მდ. ირისიდან დაწყებული ჩრდილო-აღმოსავლეთით მთლიანად ქართველური ტომები ცხოვრობდნენ (318; 180). პონტის ტერიტორიაზე — ხალიბები, ტიბარენები, მოსინიკები, მაკრონები, კოლხები (ტრაპეზუნდანი), სანები, ლაზები; ხოლო მაშინდელი სომხეთის ტერიტორიაზე — სასპერები, ტაოხები და მოსხები. მდ. ირისიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთით ქართველი ტომების ადგილ-სამყოფელი რომ იყო, ამის დადასტურებაა პლინუსის ცნობაც იმის შესახებ, რომ მაკრონები ცხოვრობდნენ მდ. ირისიდან აღმოსავლეთით ტრაპეზუნამდე (Plin., Hist. Natur. VI, 4, 3). საყურადღებოა, რომ გემნონის ერთ-ერთი ფრაგმენტის თანახმად სანები და ლაზები შიდა პონტოს ნაპირას ცხოვრობდნენ (Mem., Frgm. XVI, ZIV). ეს მიწები ძველთაგანვე ქართველთა კუთვნილებად იყო მიჩნეული. ქსენოფონტე ამ მხარეს მთლიანად კოლხეთის ქვეყანას უწოდებს; ეს იქიდან ჩანს, რომ იგი ტრაპეზუნდის თვის სინოპის მცხოვრებთა კოლონიად კოლხების ქვეყანაში, ხოლო კერასუნტს — სინოპელების მიერ დაარსებულ ელინთა ქალაქად კოლხეთში (Xenoph., Anab., V). ჩვ. წელთაღრიცხვის 134 წ. არბი-

ნეს წერილიდან იმპერატორ ადრიანესადმი აშკარად ჩანს, რომ II საუკუნეში პონტოს დიოცეზის შემადგენლობაში შედიოდნენ ძლიერი ქართველური ტომები, რომელთა ბელადებს გარკვეულად დამოუკიდებლობაც (მეფობაც) კი ჰქონდათ მინიჭებული. არიანე ტრაპეზუნდის მიდამოებში ასახელებს: ჰენიოხებს, ზიდრიტებს; ხოლო დღევანდელი საქართველოს ტერიტორიაზე — ლაზებს, აფსილებს, აბასკებს და სანიგებს (Arr. Periplus, § 15). მაღლ ამ რაიონებში დაწინაურდა ჰენების ტომი. მათმა ჰეგემონიამ განაპირობა ის, რომ ძველი ქართული წყაროები ამ მხარეს ჰენებს შარათაოლა, პირველი საუკუნეებისათვის, სტრაბონის უწოდებს. მის თანახმად, ჰენები ცხოვრობდნენ ტრაპეზუნდისა და ფარნაკის ზემოთ (XII, 3), მაგრამ ქართველი ტომები სტრაბონის დროსაც შიდა პონტოსშიც საკმაოდ მომრავლებული ყოფილან; ამის დამადასტურებელია ისიც, რომ თვით სტრაბონი, რომელიც კ. ამასიაში დაიბადა (მდ. ირისის დასავლეთით), დედით ლაზი იყო, არიანე საყვედურობს ჰენებს, რომ ისინი რომაელებს არ ემორჩილებიან და ტერიტორიიდან განდევნით ემუქრება მათ (Arr. Perip. § 15). მაგრამ, როგორც პროკოპი კესარიელის ცნობის თანახმად ირვედა, რომაელებმა ვერ გატეხეს ჰენების წინააღმდეგობა; და მიუხედავად იმისა, რომ „რომაელთა მეფეები“ ჰენებს ყოველწლიურად მშვილობიანობის დაცვისათვის გარკვეული რაოდენობის ოქროს აძლევდნენ, ისინი ზოგჯერ მაინც იფიქრებდნენ თავიანთ პირობას და აქლავებს მოიხდნენ თავს ხან სომხებს, ხან „რომაელებს“ (Bel. Pers. 1, 15). ჰენების ხელმძღვანელობით ჩამოყალიბდა ქართველურ ტომთა ძლიერი გაერთიანება, რომელიც აწყობდა ძლიერამოსილ და შორეულ სამხედრო ექსპედიციებს. VI საუკუნის ბიზანტიელი ავტორის იოანე მალალას „ქრონოგრაფის“ თანახმად დაახლოებით 379—395 წლებში ჰენები შეიქმნენ კაპადოკიაში, კლიკიაში და სირიაში და ააოხრეს ეს ქვეყნები (Chronographia, XIII).

ამრიგად, როგორც ჩანს, პონტოს ფარგლებში მცხოვრები ქართველური ტომების სხელება არც შედარებით მოგვიანო საუკუნეებში (IV—V) გამქარაა. მდ. ირისიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთით ისინი პონტოს, შეიძლება ითქვას, ერთადერთ, მევიდრ მოსახლეობას წარმოადგენენ.

როდესაც პონტოს დიოცეზში ქართული მოსახლეობის როლზე ვლაპარაკობთ, უნდა გავითვალისწინოთ ის საყურადღებო გარემოება, რომ პონტოს ფარგლებში (შეიძლება ფორმალურად, მაგრამ მაინც) შედიოდა კოლხეთი; ხოლო პონტოს დიოცეზი ჩრდილო-აღმოსავლეთით, მესხეთისა და ტაო-კლარჯეთის ხაზით, უშუალოდ იბერიას ეკმაროდა. განათლებასა და აქლტურას დაწინაურებული ქართველი მოსახ-

ლეობის არისტოკრატიული ნაწილი კოლხეთიდან და სამხრეთ იბერიის თემებიდან პონტოს შიდა რაიონებისაკენ მიისწრაფოდა, სიდიც ამ დროისათვის განთქმული იყო ახალი კულტურული ცენტრები — კაპადოკიის კესარია და პონტოს ნეოკესარია; ამ ქალაქებში რიტორიკისა და ელინური ფილოსოფიის მძლავრი სკოლები არსებობდა.

ყოველივე ამის გათვალისწინების შემდეგ გასაგები გახდება ის სიმბათები ვახტანგ გორგასალისა, რომელსაც იგი იჩენდა პონტოს მოსახლეობისადმი. აქად. კ. კეკელიძეს პონტოში მნიშვნელოვანი ქართული ელემენტის დასადასტურებლად მოჰყავს სწორედ ის ფაქტი, რომ პონტოს გარშემო ბერძენ-სპარსელთა ომში მონაწილე ვახტანგ გორგასალი ყოველ ღონეს ხმარობდა, რათა ადგილობრივი მოსახლეობა გადაერჩინა დაზარალებისაგან (მმ, გვ. 14).

მდ. ირისიდან დასავლეთით მდ. პალსამდე პონტოს დიოცეზში ქართველური ტომები უკვე აღარ ჩანან. ანტიკური წყაროების მიხედვით აქ მოხსენიებული ტომები ჩვენეთაღრიცხვის დასაწყისისათვის ან გადმოსახლებული არიან მდ. ირისის აღმოსავლეთით მთიან და უკაცრიელ რაიონებში, ან გაბერძნებული არიან, ანლა მათი ხვედრითი წონა ამ რაიონებში იმდენად მცირეა, რომ წყაროები მათ აღარ იხსენიებენ. ქართველი ტომების ელინიზაციის დასაყრდენი მდ. ირისის აღმოსავლეთ რაიონებში ზღვის სანაპირო ქალაქები — ბერძენთა ახალშენები იყო, თუმცა ჯერ კიდევ ჩვენეთაღრიცხვის II—III საუკუნეებში აქ ძლიერია ადგილობრივი ელემენტი. პროკოპი კესარიელიც მიუთითებს ამ ადგილებში „რომაელებისა“ და ლაზების ერთად ცხოვრებაზე („რომაელებში“ იგულისხმება პონტოს ელინიზირებული მოსახლეობა — Bel. Goth. VIII, 2), ე. ი. შვიი ზღვის სანაპირო ქალაქებიდან ამ რაიონებში თანდათან იჭრება ბერძნული ელემენტი და იწყება მოსახლეობის ელინიზაცია.

პონტოს მოსახლეობის ერთ ნაწილს სომხები წარმოადგენდნენ. ეს აიხსნება ძირითადად იმით, რომ პონტოს მოსახლეობა იყო სომხეთის ელინიზირებული სახელმწიფო, რომლის მოსახლეობა მოიწვედა პონტოსაკენ. ისტორია მიუთითებს, რომ პონტოს ქართველი ტომების დამორჩილებას ცდილობდნენ სომხეთის მმართველები. სტრაბონის ცნობის თანახმად, მცირე სომხეთის მმართველებმა დაიმორჩილეს ხალხებისა და ტიბარენების ტომები და თავიანთი მმართველობა ფარნაკიისა და ტრაპეზუნდამდე გაავრცელეს (XI, 14). საფიქრებელია, რომ ამ რაიონებში ხდებოდა ადგილობრივი ტომების არმენიზაცია; ამით თუ აიხსნება პლინიუსის ცნობა იმის შესახებ, რომ ტრაპეზუნდის ირგვლივ არსებული მთების გადაღმა ცხოვრობენ „არმენოხალიბები“ (Plin., HN, VI, 11—12).

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან შეგვიძლია შემდეგი დასკვნები გავაკეთოთ:

1. პონტის მოსახლეობა ძირითადად სამი სხვადასხვა ეროვნებისაგან შედგებოდა: ბერძენების, ქართველი ტომებისა და სომხებისაგან.

2. პონტის დიოკეზის აღმოსავლეთი ნაწილის (მდ. ირისიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთით) ძირითადი მკვიდრი მოსახლეობა ქართველური ტომები იყვნენ. მათი არისტოკრატიული ნაწილი და მათთან ერთად ჩრდილოეთიდან ჩამოსული კოლხები და იბერიელები ჩაბმული იყვნენ კაპადოკიის კესარიისა და პონტოს ნეოკესარიის ქალაქურულ ცხოვრებაში.

აქედან გამომდინარე, ბასილ დიდი, რომელიც წარმოშობით იყო პონტოელი, ერთგნებით შეიძლება ყოფილიყო ან ბერძენი, ან ქართველი (რომელიმე ქართველური მოდგმის ტომიდან), ან კიდევ სომეხი. პირველწყაროებში ბასილი კესარიელის ეროვნული წარმომავლობა ნათლად არ ჩანს (გარკვევით არ არის ხაზგასმული). ბასილის ცხოვრების თითქმის ყველა აღმწერილი ეყრდნობა ქრისტიანული ეკლესიის იმ პრინციპს, რომლის მიხედვითაც მოღვაწის ამქვეყნიური (ხორციელი) საქმეები არა შეეძობის ღირსი. ამ ტენდენციის ნათელი გამომატველია გრიგოლ ნოსელი, რომელიც „ბასილ დიდის შესახებში“ გალაჭით აცხადებს: „ქორციელითა საქმეთაგან მისი შესხმა უგუნურებაა არს“ (10, ფრ. 83); ან კიდევ: „დავიდუმით უკუქმ ქუეყანისა საქმეთა და მამულთათჳს თქუმაღ მას ზედა, რომელთაგანი არცა ერთი არს კეთილ რამე, ანუ სანატრელ; ხოლო მამული მისი იგი ეკესენათ, რომელი მან ფრიად შეიყუარა, და ესრეთ ისწრაფა ვიდრემდის მიემთხვა მას... ხოლო რაა არს ნათესავი და მამული ბასილისა? ვიხილოთ: ნათესავი უკუქმ მისი არს თესება ღმრთისა და მამული არს სათნოება“ (იქვე). ამავე აზრის ნათელი გამოხატულება გვაქვს გრიგოლ ნაზიანზელის ნაწარმოებში „ეპიტაფია ბასილ დიდისა“. როდესაც ბასილს იმპერატორის ერთ-ერთი მოხელე გაძევებით ემუქრება, იგი პასუხობს: — ჩემთვის გაძევება არ არსებობს, რადგანაც არ ვარ მოჰაქვეული არც ერთ ადვილთან. ისიც, სადაც ახლა ვცხოვრობ, არ არის ჩემი, და ჩემი მიწა იქნება ყველგან, სადაც არ უნდა გადამავდეთ: უკეთ რომ ვთქვათ, ყველგან ღვთის ადგილია.

მიუხედავად ავოგრაფთა ასეთი ტენდენციისა, ბასილ დიდის ცხოვრების პირველწყაროებსა და სამეცნიერო ლიტერატურაში შეგვიძლია გარკვევით ამოვიკითხოთ, რომ ეროვნებით ბასილი არ იყო ბერძენი, ბასილის ისტორიკოსები (კერძოდ, გრიგოლ ნაზიანზელი) დაწერილებით გვიამბობენ ბასილის წინაპრების შესახებ, იკვლევებ მათ ვინაობას, მიუთითებენ მათი ძვილისძველი სამკვიდრებელი ქვეყ-

ნის — პონტოს შესახებ, ვადმოგვეცემენ მათ სახელოან დაკავშირებულ ძველ თქმულებებს, მაგრამ არაფერს ამბობენ მათი ბერძნობის შესახებ პირიქით, ავოგრაფები ბასილის საგვარეულოს უპირისპირებენ ბერძნულ სამყაროს.

„წმ. ბასილის ცხოვრებაში“, რომელიც ტრადიციით ამფილოქე ელნიელს მიეწერება (სინამდვილეში უცნობ ავტორს ეკუთვნის), საბერძნეთში სასწავლებლად მიმავალი ბასილ დიდის შესახებ იცითებთა:

„და მუნთქესევე დაუტევა ქუეყანა თესი, რამეთუ კაბადოკიელი იყო ნათესავით, და მივიდა ღელსა სიტყუათასა ათენას“ (195, 120 f).

ამასვე ამბობს ლათინური თარგმანიც: „Relicta igitur postmodum patria (erat enim Cappadox genere), eloquentia matrem Athenas petit“ (832, CCXCVD).

ძველი ქართული სიტყვები „კაბადოკიელი იყო ნათესავით“ და ლათინური გამოთქმა „Cappadox genere“ ნიშნავს ტომით, მოდგმით, ე. ი. ეროვნული წარმოშობით კაბადოკიელს. ამგვარად, ავოგრაფის მითითება იმის შესახებ, რომ ათენში წასული ბასილ დიდმა დატოვა საშობლო („ქუეყანა თესი“, „patria“), რადგანაც ტომით კაბადოკიელი იყო, აშკარად გამოირიცხავს ბასილის ბერძნობას და მიუთითებს ეროვნებით მის ადგილობრივ, მცირე აზიურ წარმოშობაზე¹.

გრიგოლ ნაზიანზელი „ბასილ დიდის ეპიტაფიაში“ ვადმოგვეცემს, რომ ათენში სასწავლებლად ჩასულ ბასილს უყურებენ როგორც უცხოელს, ეს კი აშკარად გამოირიცხავს ბასილის ბერძნობას (დაწერილებით იხილეთ ქვემოთ).

ბასილ დიდის ბერძნობა უარყოფილია სამეცნიერო ლიტერატურაშიც. სპეციალურ ლიტერატურაში არსად არ არის ნათქვამი, რომ ბასილი ეროვნებით იყო ბერძენი. მკვლევრები ბასილის ეროვნების დასადგენად დაჟინებით იკვლევენ, ერთი მხრივ, მისი დაბადების ადგილს და ვარაუდობენ, რომ იგი დაბადებულ იქნა პონტოში იყო: „Некоторые полагают его рождение в темном „Геленпонте“ (ხაზი ჩვენია, ე. ხ.). საინტერესოა, რომ მისი დაბადების ადგილს „გელენპონტოს“ ბნელ (უკაცრიელ, ველურ) ნაწილში, ანუ „ბარ-

¹ კაბადოკიაში, ამ სახელწოდების ფართო გავრცელებით, შედიოდა პონტოს დიდი ნაწილიც. „კაბადოკიის“ ასეთი გაგება აქვთ მხედველობაში, როდესაც ბასილის კაბადოკილობაზე ლამარაკობენ. იხ.: Ф. Фаррар (264, გვ. 1): „Василий родился в Каппадокии“. ამ ცნობას ავტორი ურთავს შენიშვნას (გვ. 549): „Некоторые полагают его рождение в темном „Геленпонте“, другие — в Неокесарии, „лентийском городе“, но подходявшем под общее название Каппадокии (Cave, II, 216)“.

ნარკობს უცილობელი დასკვნა, რომ ეპისკოპოსი არ იყო სომეხი. ეს კი თავისთავად გულისხმობს იმას, რომ მასთან ნათესაობით დაკავშირებული ბასილი კესარიელიც არ ყოფილა სომეხი (ყოველ შემთხვევაში ნათესაობის იმ კუთხით, რომლითაც ამ ახალ ეპისკოპოსთან იყო დაკავშირებული).

რადგანაც ბასილს ეპისკოპოსი მის „*ὁμιλίαις*“-თან გავგზავნია, ახალი ეპისკოპოსი და და სტალის მცხოვრებლები ნათესაობით ყოფილანო; რადგანაც:

ა) კონტექსტიდან სულ სხვა გამომდინარეობს — ბასილი ვარკვევით მიმართავს სტალის მოძღვრებებს: ხოლო (თქვენის შიგნით), უნდა დამტკიცოთ, რომ ღირსი ხარო ზენე იმდენს და იმ დაპირებების, რომლებიც მე ამ კაცს მივეცი. კერძოდ, რომ მე გავგზავნე იგი შინაურებში და მეგობრებში და რომ თითოეული თქვენგანი მოწოდებულნი იქნება გადაჭარბების სხვებს მისდამი (ახალი ეპისკოპოსისადმი) სიყვარულში და გულმოდგინებაში. ე. ი. ბასილი კესარიელი დაპირდა ახალ ეპისკოპოსს, რომ შინაურებში გავგზავნით და ისინი შენდამი სიყვარულს გამოამტკიცებდნენ. ხოლო ახლა საბჭოს სტალის მცხოვრებლებს, რომ ვაიმართლონ ეს დაპირება რომ საბჭოელები, როგორც შინაურები და მეგობრები, ახალ ეპისკოპოსისადმი სიყვარულს გამოამტკიცებდნენ, ეს არის ბასილის დაპირება; რამდენიმე უნდა ვაიმართლონ სტალებში. ეს კი გულისხმობს იმას, რომ სტალებში წევრობით არ არიან ამ ეპისკოპოსის შინაურები და მეგობრები, ამგვარად, სტალებშია და ახალ ეპისკოპოსს შორის წერტილობით არ არის ის დამოკიდებულება, რასაც ვაღმსკერძებ სიტყვები „*ὁμιλίαις καὶ φίλοις*“.

ბ) ბერძნულ სიტყვას „*ὁμιλίαις*“ სხვა მნიშვნელობებთან ერთად აქვს გავება „შინაურის“, „ნათესაურის“, „მეგობრულის“. ამ კონტექსტში მისი აზრის დასადგენად მნიშვნელობა აქვს მომდგენო სიტყვასაც („*ὁμιλίαις καὶ φίλοις*“). აქ ეს სიტყვა არ არის ხორციელი ნათესაობის აღმნიშვნელი, არამედ იგი ვაღმსკერძებს „არამტრული“ მნიშვნელობის შემცველ ნათესაობებს: „შინაურის“, „ნათესაურის“, „მეგობრულს“.

გ) აქ ესმის ეს სიტყვა რუს მთარგმნელსაც, იგი ამ კონტექსტში მას თარგმნის სიტყვით „*родственный*“, მაშინ როდესაც მან კარგად იცის, რომ „*ὁμιλίαις*“ ზოგჯერ ნიშნავს „ნათესავს“. ზემოთ მოტანილ ამონაწერში სიტყვას „*ὁμιλιότητος*“ იგი თარგმნის „*родственный*“-ით; ეს იმიტომ, რომ ამ ადგილას არის ვაღმსკერძული დამოკიდებულება ბასილსა და ახალ ეპისკოპოსს შორის, რომელიც, როგორც ტექსტიდან ჩანს, ამკარად ნათესაური იყო.

ლათინელი მთარგმნელი „*ὁμιλίαις*“-ს თარგმნის სიტყვით „*conjunctus*“, მაშინ, როცა ნათესაობის ვაღმსკერძებ იგი ხმარობს სიტყვას „*cognatio*“ (334, სვ. 507).

დ) რომ ახალი ეპისკოპოსი მართლაც ნათესავი იყოს სტალებების, მაშინ ყოველგვარ საფუძველს მოკლებული იქნება ბასილის დავინებითი მითითება იმის შესახებ, რომ სტალებში წესდით ეპისკოპოსმა უნდა დატოვოს მთელი თავისი ნათესაობები, გვარის, ხალხის და რომ სტალებში გულთბობი მიღებით უნდა დაამშვიდონ გულდაწყვეტილი ეპისკოპოსი და დააიწყონ მის სამშობლო, ნათესაობები და თავისი ხალხი.

ასე ესმის ეს წერილი ფრანგ ავტორს P. Allard-საც (213, გვ. 93).

2. ბასილი კესარიელს, როგორც კაპადოციის მიტროპოლიტს, 372 წელს იმპერატორმა დაავალა მოეგვარებინა მცირე არმენიაში არსებული საეკლესიო უთანხმოებანი. მას დახმარებდ დაუნიშნის ადგილობრივი ეპისკოპოსი თეოდოტი, რომელიც ვარკვევლი მიზნების გამო ჩამოშორდა ბასილს. უცხო ვარკვევში მართლდარჩენილმა ბასილმა ძირითადად მიიწვე მოახერხა შეესრულებინა მასზე დაკისრებული ვალდებულებანი. ამის შესახებ ფრანგი ავტორი P. Allard-ი წერს: „გულმოდგინება და სიფრთხილე უნდა დაეკისრებინა მას ადამიანებისა და ადგილების მცირე ცოდნას, და თვისი ენისა და ზნეჩვეულებათა უცოდინრობასაც“¹.

P. Allard-ის ცნობა იმის შესახებ, რომ ბასილი კესარიელი არ იცნობდა სომეხ ხალხს, არ იცოდა მათი ენა და ზნეჩვეულებანი, სარწმუნოდ მიგვაჩნია, რადგანაც:

ა) P. Allard-ის წიგნი „*St.-Basile*“ პირველწყაროებზე დაყრდნობლი ნაშრომი.

ბ) ამ წიგნის რუსი მთარგმნელი, რომელმაც თარგმნისას, როგორც თვითონ მიუთითებს (213, გვ. 11), პირველწყაროებში შეამოწმა, განავრცო და ნაწილობრივ შეასწორა P. Allard-ის ნაშრომი, ამ ცნობას უცვლელად ტოვებს. იგი მიუთითებს, რომ სომეხეთში მივლენ ბასილს დახმარებდ დაუნიშნეს ადგილობრივი ეპისკოპოსი თეოდოტი, «*чтобы восполнить его незнание людей, языка и местных обычаев*» (213, გვ. 93).

გ) ცნობა იმის შესახებ, რომ მცირე არმენიაში საეკლესიო საქმეების მოსაგვარებლად მივლინებულ ბასილი კესარიელს თანაშემწედ დაუნიშნეს ადგილობრივი ეპისკოპოსი თეოდოტი, რომელმაც არ გაუწია მას დახმარება, არ მაჟოდა ადამიანები, რომლებმაც იცოდნენ ადგილობრივი ზნეჩვეულებანი და ენა, შემონახულია ბასილი კესარიელის ერთ-ერთ წერილში კომენტარები (334, სვ. 497—504).

3. ბასილი კესარიელი როგორც ბერძნულენოვანთა, ასევე სომეხენოვანთა უცხოელთადაა ვაღმსკერძებული თავისი უახლოესი მეგობრის გრიგოლ ნაზიანზელის მიერ. გრიგოლ ნაზიანზელი საუბრობს თავისა და ბასილი კესარიელის დამეგობრების შესახებ ათენში:

„... Ἐπειτα συνηχῆθη τι καὶ πρὸς αὐτὸν ὁ ἴδιος ὅτι οὐκ ἔπρεπε ἕνεκα τῆς ἀπειρίας αὐτοῦ ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ἧς ἔλαττον ἦν τὸ ἔμπροσθεν. Ὁ δὲ ἰδὼν αὐτὸν ὅτι οὐκ ἔπρεπε ἕνεκα τῆς ἀπειρίας αὐτοῦ ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ἧς ἔλαττον ἦν τὸ ἔμπροσθεν. Ὁ δὲ ἰδὼν αὐτὸν ὅτι οὐκ ἔπρεπε ἕνεκα τῆς ἀπειρίας αὐτοῦ ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ἧς ἔλαττον ἦν τὸ ἔμπροσθεν.“

«... Потом присоединилось и следующее обстоятельство, о котором также не прилично умолчать. Примечая в Армянском языке, supplément au peu de connaissance qu'il avait des hommes et des lieux, à son ignorance même de la langue et des coutumes du pays» (278, გვ. 104).

καὶ λίαν κρυπτόν τι καὶ ὄφραλον. Τότε τοίνυν τῶν ἐκ πλείους αὐτῷ συνήθων καὶ φίλων τινὲς ἔτ' ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς ἀνωθεν ἐταιρίας (καὶ γὰρ ἐκείνης τῆς διατριβῆς ὄντες ἐτόγγανον), προσιόντες αὐτῷ μετὰ φίλικου πλάσματος (φθόνος δὲ ἦν, ὡς εὐνοια τὸ προσάγειν), ἐπηρώτων τε αὐτὸν, φιλονεικῶς μᾶλλον ἢ λογικῶς, καὶ ὑποκλίνας ἑαυτοῖς ἐπειρώοντο διὰ τῆς πρώτης ἐπιχειρήσεως, τῆν τε ἀνέκων τὸν ἀνὴρὸς ἐφύειαν εἰδότες, καὶ τῆν τότε τιμῆν οὐ φέροντες. Δεινὸν γὰρ εἶναι, εἰ προσηλυτῶτες τοὺς τριβύνας, καὶ λαρυγγίζουσι προμελήσαντες, μὴ πλεὺν ἔχοιεν τοῦ ξένου τε καὶ νεῖκῶδος... (გრძობულ ნიზიანზელი ეპითიმი პირველად სომხებს მიემხრო)... Ὡς δὲ τὸ τῆς διαλέξεως ἔργον ἀπὸρρήτων, οὐχὲ καθεκτόν ἔτι ταυχδόν, ἀλλὰ σαφῶς ἦδη παραχρυσμασμένον, ἐξαιφνης μεταβαλὼν, πρῶτον τε ἐκρουσάμην, ἐκείνῳ θέμενος, καὶ ἐπερὶ κλέα τῆν ἡλικὴν ἐποίησα... (335, სვ. 517 — 519).

ეფთვიემ ათონელის თარგმანი

„...და მერმე იქმნა ესევეითარცა: რამეთუ ვითარცა არს ნათესავი იგი სომეხთა არა წრფელი, არამედ მზაკუვარი და იულარძნილი, და ბოროტი, მიმსგავსებულნი

ნაჲ, что они люди не простые, но весьма скрытные, и непроницаемые. Так и в свое время некоторые из числа более знакомых и дружных с Василием, еще по товариществу отцов и прадедов, которым случилось учиться в одном училище, приходят к нему с дружеским видом (действительно же приведены были с завистью, а не благорасположенем), и предлагают ему вопросы более спорные, нежели разумные. Давно зная даровитость Василия и не терпя тогдашней его чести, они покушались с первого приема: подчинить его себе. Ибо несомненно было, что прежде него облекшиеся в философский плащ и навывкнувшие метать словами не имеют никакого преимущества пред иноземцем и недавно прибывшим... (გრძობულ ნიზიანზელი პირველად ეპითიმი სომხებს მიემხრო)...
Но как скоро понял я тайную цель собеседования, потому что невозможно стало скрывать ее долее, и она сама собою ясно обнаружилась; тогда, употребив нечаянный изворот, перевернул я корму, и став за одно с Василием, сделал победу сомнительною... (259, გვ. 71—73).

ეფრემ მცირის თარგმანი

„... ამისა შემდგომად შემოღებულ იქმნა რამე სხუაცა, არცა იგი ღირსი დატეგებისა. არამარტოც ეპოვებ სომეხთასა, არამედ ფრიად დაფართულ რამე და

ქლდეთა მათ, რომელნი დაფართულ არიან ზღუასა შინა, და ვერ იხილვენ მათ მენავენი, ვიდრე არა სცენ ნავი და განტეხონ. ესრეთ სხუასა იტყვიან იგინი და სხუად უც გულსა, და სიწრფობა მათ თანა არა არს. და რამ საკრულ არს უკუეთუ კაცსა ვერუენენ, ვინაითვან თავადისა ცმრთისა მიმართ ცრუ არიან და მზაკუვარ, და ბოროტად აღმსარებელ. მაშინ უკუმოვიდეს მისდა სომეხნი ვითინიე, რომელნი იყვნენ მუნ მოსწავლე, და მეცნიერ იყვნენ მისდა და მამისა მისისა, იყვნენ მისდ: სიტყუად სახითა მეგობრობისაათა (ხოლო არა სიყუარულ იყო გულსა მათსა, არამედ შური). და ეტყოდეს მას ცილობით სიტყუათა, რათამცა უდარეს მათსა გამოაჩინეს იგი. რამეთუ იცოდეს პირველითვანი იგი გონებისა მისისა სიმახულე და პატივსა მას არა თავსიღებდეს: რომელ ყოველთა მერ პატივ იცემბოდა, რამეთუ შურდა, რომელ-იგი მათ შეემოსა სამოსლები ათინელთა ფილოსოფოსთად და მრავალ ეამთა ესწავლა რათამცა არარად უმეტესი აქუნდა უცხოასა მის და ახლადმოსრულისა... ხოლო ვითარცა ვცან მზაკუვარებდა იგი მათი რომელსა გამოაცხადებეს, მეყსეულად მოვიქეც და აღრად სიტყუათა ჩემთად მოვაქცეე მისდა, ძლევად მასი განვაძლიერე...“ (187, გვ. 283—284; 188, ფრ. 86).

წლესკლდე. ვინაიცა მაშინ მრავალით ეამით ჩუცელთა და მეგობართა, მერმეცა მამულისა და ზენას მოყუსობისაგანთა ვითომე რომელნი-იგიცა მისთა ალაგთაათ მომავალ იყვნეს, მოისწრაფეს მისსა მეგობრობის მამზნობელობითა. ხოლო შურ იყო და არა ერთგულემა მომყვენებელი. ჰკითხვიდეს მას ძლევისმოყუარებით, უფროს ვიდრე სიტყვერებით და მოდრეკად თავთა თვსთად მეცადინობდეს პირველისავე კელყოფისაგან ზენათგანივე კაცისა მის ფრთხილ-ბუნებობადა, უწყოდეს და მაშინდელისა პატივსა ვერ თავს-იღებდეს, რამეთუ ძნელყოფად აღუნდებოდა, უკუეთუ წინამიმღებელთა ტრიფონებისათა და წინამწურთელთა კორციანობისათა, არარად უმეტესი აქუნდეს უცხოასა და ახლადმოსრულისასა... ხოლო ვითარცა ვცან სადღუმლოდ ზრახვისადა მის, არარად თავსმიღებულ ვიქმენ, არამედ განცხადებულად განვაშიშულე მყის კუალად ქცევითა აფქონით მართებისათა, მისდად ვიქმენ. და სხუად ძალოვან-ვიყვი ძლევად...“ (188, ფრ. 286).

გრიგოლ ნაზიანზელის ამ ნაშრობში რამდენიმე მომენტს უნდა შევხებით ყურადღება:

1. ბასილ დიდი რომ ეროვნებით სომეხი იყო, გრიგოლ ნაზიანზელის შემთხვევაში მოტივი სიტყვები ბასილის შესამკობად დაწერილ ქებაში გაუმართლებელი იქნებოდა. ქართველი მთარგმნელი ეფთვიძე ათონელი, სწორად ხედავს რა გრიგოლ ნაზიანზელის ამ ტენდენციას, თავის მხრივ ახეიადებს ნაზიანზელის აზრს (205, გვ. 138).

2. ათენში ბასილი კესარიელს პაექრობას გაუმართავენ სომეხები, რომლებიც მას აღრევე იცნობდნენ. აქ გრიგოლ ნაზიანზელი გარკვევით გამიჯნავს ამ სომეხებს ბასილი კესარიელისაგან და, რათა მკითხველისათვის არაფერი დარჩეს გაურკვეველი, იგი დაწვრილებით მიუთითებს, თუ საიდან იცნობდნენ სომეხები ბასილს. თურმე ბასილსა და ამ სომეხების შაქები თუ წინაპრები იცნობდნენ ერთმანეთს და თურმე ისინი ერთ სასწავლებელში სწავლობდნენ.

3. სომეხები მოითხოვენ უპირატესობას ბასილი კესარიელთან შედარებით. მათი აზრით, აქვე კიდევ ამის საფუძველი: ა) ისინი ბასილზე აღრე შემოსილან ფილოსოფოსის მანტიით, ბ) ბასილი უცხოელი ყოფილა, გ) ბასილი ახალმოსული ყოფილა. აქედან ჩვენთვის ყველაზე საინტერესოა ბასილის უცხოელობა¹.

¹ ბერძნული სიტყვა «βλῆσις» უფრო ზნობად ნიშნავს «უცხოელს» (ზოგჯერ «მდევანს» - ის მნიშვნელობით), ხოლო ზოგჯერ მას აქვს მნიშვნელობა «მწირის», «ყარბის» (იშვითად «სტუმრის» ნიშნით). ამ კონტექსტში იგი აშკარად ნიშნავს «უცხოელს», რადგანაც:

ა) ბასილი კესარიელი სტუმარი იყო მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ახალმოსული იყო; და რომ ამ თვალსაზრისითაც იწუნებდნენ ბასილს, ეს სავანებოდა მითითებული ცალკე სიტყვით (ἀλλοθεν). რომ ამ კონტექსტში სიტყვა βλῆσις ნიშნავდეს «სტუმარს», მაშინ მივიღებდით აზრობრივ ტავტოლოგიას: სომეხებს ვერ აუტანიათ, რომ არა აქვთ არავითარი უპირატესობა ახალმოსულის (სტუმრისა) და ახალმოსულის წინაშე. სინამდვილეში კი ისინი იმიტომ ბრალდებდნენ, რომ არ ჰქონდათ არავითარი უპირატესობა უცხოელისა და ახალმოსულის წინაშე (...αὐτὸν βλῆσις καὶ καὶ ἀλλοθεν).

ბ) მის გამო, რომ ბასილი კესარიელი ათენში იყო სტუმარი (ე. ი. არაადგილობრივი), სომეხები მის წინაშე უპირატესობას ვერ მოითხოვდნენ, რადგანაც თვითონაც, ათენში სასწავლებლად ჩასულნი, ისეთივე სტუმრები იყვნენ, როგორც ბასილი.

გ) ამ კონტექსტში სიტყვა βλῆσις «უცხოელად» ესმის რუს მთარგმნელს («перед иностранцем и недавно прибывшим...»); ეფთვიძე ათონელს («უცხოებას მის და ახლადმოსრულისა»); ეფთვიძე მცირებს («უცხოებას და ახლად-მოსრულისა»); ამ თხზულების ლათინურად მთარგმნელს, «Grave enim minimeque ferendum esse iudicabant, eos, qui philosophica pallia priores induissent, atque in funditandis verbis operam ante posuissent, extero et tironi

სომეხებისათვის აუტანელი იყო, რომ მათ არავითარი უპირატესობა არ ჰქონდათ ამ უცხოელის წინაშე, ე. ი. სომეხების თვალსაზრისით ბასილი კესარიელის უცხოელობა მათ უფლებას აძლევდა მოეთხოვათ მასზე მაღლა დგომა. აქედან აშკარად ჩანს შემდეგი:

ა) ბასილი კესარიელი არ შეიძლება იყოს ბერძენი (უცხოელი სომეხების თვალსაზრისით), რადგანაც ბასილი კესარიელის უცხოელობაში თუ გრიგოლ ნაზიანზელი ბერძნობას გულისხმობდა, მაშინ სომეხებს არ ექნებოდათ არავითარი პრეტენზია ბასილზე მაღლა დგომისა. მით უმეტეს, რომ ისინი მოითხოვდნენ უპირატესობას ბასილის წინაშე სწორედ ბასილის უცხოელობის გამო. იმიტომ ამ უცხოელობაში არაფრით არ შეიძლება იგულისხმებოდეს «ბერძნობა».

ბ) ბასილი კესარიელი არ შეიძლება იყოს სომეხი (უცხოელი ბერძნების თვალსაზრისით), რადგანაც ბასილის სომეხობის გამო მის წინაშე სომეხები უპირატესობას ვერ მოითხოვდნენ.

ბასილი უცხოელობის გამო ეროვნებით განსხვავდება სომეხებისაგან და ბასილს მისი ეროვნება (უცხოელობა), ათენში, ბერძენთა შორის მოსწავლე სომეხების თვალსაზრისით, მათზე (სომეხებზე) დაბლა აყენებს. აქედან კი ყოველგვარი ეჭვის გარეშე გამოიმდინარეობს დისკვა, რომ ბასილი კესარიელი არ შეიძლება ყოფილიყო ეროვნებით არც ბერძენი და არც სომეხი.

აქვე უნდა მივუთითოთ, რომ ეს ადგილი გრიგოლ ნაზიანზელის თხზულებაში არ არის შემთხვევითი, ან ამ თხზულების საერთო ხასიათთან, ან მის რომელიმე ნაწილთან წინააღმდეგობაში მყოფი. პირიქით, ეს არის სრულიად კანონზომიერი, ბუნებრივი და აუცილებელი ნაწილი მთელი თხზულებისა. აქედან გამოტანილი ჩვენი დისკვენებიც ეთანხმება გრიგოლ ნაზიანზელის თხზულების საერთო ხასიათს, რადგანაც ავტორი ეხება რა დაწვრილებით ბასილი კესარიელის ვინაობას და მის წინაპრებს, არა თუ არაფერს ამბობს ბასილის ბერძნობის ან სომეხობის შესახებ, არამედ ოდნეადაც არ აასლოებს მათ ბერძენებთან ან სომეხებთან.

ამრიგად, პირველწყაროები აშკარად მეტყველებენ, რომ ბასილი

nequaquam anteferrit» (335, სვ. 518, სხი ნენიო, ე. ხ.); ამ ნაწილის ფრანგ მთარგმნელს P. Allard-ს: «Dès la première rencontre, ces anciens... virent avec envie un «étranger à leur nation»...» (278, გვ. 12, სხი ნენიო, ე. ხ.).

მეორედ, ამ კონტექსტში ბერძნული სიტყვა βλῆσις აშკარად ნიშნავს ეროვნებით უცხოელს.

არ იყო არც ბერძენი, არც სომეხი. ამასთან ერთად, როგორც ვიცით, იგი წარმოშობით იყო პონტოელი, პონტოს ძველისძველი ოჯახიდან. აქედან გამომდინარე, სრულიად ბუნებრივია დავუშვათ, რომ ბასილი ერთგვებით ქართველი იყო. იმ ქართველური ტომების რომელიმე შტოს წარმომადგენელი (შთამომავალი), რომლებიც ძველთაგანვე და ბასილის დროსაც ცხოვრობდნენ იმ მიწა-წყალზე, რომელსაც ამ დროს პონტო ეწოდებოდა. აქვე შეგვიძლია მივუთითოთ, რომ ის შტო, რომელსაც ბასილი ეკუთვნოდა, ამ დროისათვის არ იყო არც გაბარძნებული, არც გასომეხებული. წინააღმდეგ შემთხვევაში, წყაროებში არ იქნებოდა ასეთი აშკარა უარყოფა მისი ბერძნობის და სომხობის. ამავე დროს, სრულიად ბუნებრივია, რომ წყაროებში არ არის პირდაპირი ცნობა ბასილ დიდის ქართველობის შესახებ, რადგანაც:

1. ბუნებრივია, რომ ბასილის, შავი ზღვისპირეთის ერთ-ერთი ქართველური ტომის წარმომადგენლის, ერთგვებაზე მსჯელობისას მეოთხე საუკუნეში ბერძნული პირველწყაროები - ვერ უთითებენ მაშინდელ აღმოსავლეთ საქართველოსთან (იბერია) მის კავშირზე, ძველი კოლხეთი კი, რომელიც ოდესღაც აერთიანებდა ამ ქართველურ ტომებს, ამ დროისათვის იმდენადაა დაკნინებული, რომ ტომობრივ ერთგულებად და დაშლილი და პონტოს დიოცეზის შემადგენლობაში შედის.

2. ამიტომაც ბასილის ცხოვრების აღმწერელი ეკლესიის მამები პონტოს დასახელებით ზოგადად მიუთითებენ მის წარმომავლობაზე; თუმცა ამით სრულიადაც არ ლაღატობენ სინამდვილეს, რადგანაც, უპირველეს ყოვლისა, სწორედ ეს ქართველური ტომები იყვნენ პონტოს ძველისძველი მკვიდრნი; და ალბათ, მათთვისაც პონტოს ცნება სამშობლოს უდრიდა!

3. კანონზომიერია ის ფაქტიც, რომ ბასილის ცხოვრების აღმწერელი ქრისტიანი მამები, თანახმად ქრისტიანული ჩვეულებისა, არ წერილობრივად ბასილის ტომობრივი სადაურობის დეტალებით და მიუთითებენ მხოლოდ მისი წინაპრების დიდგვაროვნებასა და ქრისტიანობაზე. ბასილის წინაპრების სწორედ ამ ღირსებებს გულისხმობს მისი ძმა გრიგოლ ნოსელი, რომელიც ბასილის შესახებ წერს: „რო-

¹ შესაძლებელია, ავთოგრაფთა დაქინებით მიითქვამს ბასილის წინაპრებს პონტოელობაზე, გარკვეულად ერთგვებით პონტოელობას ნიშნავდეს და ამდენად სწორედ ქართველურ ტომებზე მიითქვამს წარმომადგენლს, რადგან სწორედ ესენი არიან მკვიდრნი ამ ქვეყნისა და მხოლოდ მათ არ ეგულებათ ამ ქვეყნის გარეთ არავითარი სამშობლო. პონტოში მცხოვრები ბერძენი კი, უპირველეს ყოვლისა, საბერძნეთთანა დაკავშირებული, ისევე, როგორც სომეხი - სომხეთთან; და ამდენად ისინი არიან ერთგვებით ბერძენები და სომეხები და არა პონტოელები.

შეღმანცა უკუც ესვეითარისა მამულისა და ნათესაობისაგან შესახას მას, მან ქეშმარიტი თქუის“ (10,83 r).

არის შესაძლებლობა კიდევ უფრო ნათლად გავითვალისწინოთ ბასილი ეკსარქელის კავშირი მეგრულ-ჭანური მოღვმის ქართველურ ტომებთან:

1. პირველ ყოვლისა დასაზუსტებელია პირველწყაროების გეოგრაფიული მონაცემები იმის შესახებ, თუ პონტოს რომელ მხარესთან იყო ბასილი დაკავშირებული. პირდაპირი ცნობა იმის შესახებ, თუ პონტოს რომელ მხარეში ცხოვრობდნენ ბასილის შორეული წინაპრები, არ მოგვეპოვება. მაგრამ შეგვიძლია ნათლად წარმოვიდგინოთ, თუ სად მდებარეობს ამ დროისათვის ბასილის საგვარეულო მამული. ეს ადგილი არის პონტოს აღმოსავლეთ ნაწილში, მდ. ირისის მარჯვენა ნა. ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე, ნეოკესარიის მახლობლად. მდ. ირისის ხეობა ბასილის მამის მამულს (სამფლობელს) უხდა წარმოადგენდეს. ამის შესახებ ცნობები დაცულია ბასილის ძმის გრიგოლ ნოსელის თხზულებაში „წმ. მაკრინას ცხოვრება“ და ეს ცნობები განიარაღებულია სამეცნიერო ლიტერატურაში. გრიგოლ ნოსელი, გვესაუბრება რა თავის და ბასილის ძმაზე ნავკრატოს ს-ზე, რომელიც მონაზვნურად ცხოვრობდა მათი მამულის რომელიმე კუთხეში, საინტერესო ცნობას გვაწვდის ამ მამულის ადგილმდებარეობის შესახებ: „ესე უკუე ნავკრატოს მიიწია მალნართა მათ პონტოსათა; და დაემკვდრა ადგილსა უდაბნოსა ირი(ს) მდინარისა მახლობელად; რომელი-იგი შთამოვალს სომხითით, და განჰვლის შორის პონტოსა და ადგილნი რად ჩუენნი წარვლნეს, ევქსინოსა ზღუესა შეერთის, რომელ არს პონტოა“ (189, 23 r; 193, გვ. 121). ამ ცნობის თანახმად, ბასილის მამის მამული („ადგილნი ჩუენნი“) მდებარეობს პონტოში და იგი აშკარად გამიჯნულია სომხეთისაგან. აქ მოხსენიებული მდინარე შესაძლებელია იყოს მდ. ირისის მარჯვენა შტო, ანტიკური სახელწოდებით მდ. ლიკოსი და არა საკუთრივ მდ. ირისი; რადგანაც მხოლოდ ეს მდინარე (ლიკოსი) გამოდის სომხეთიდან, ვთვლის პონტოს და უერთდება რა მდ. ირისს, ერთვის შავ ზღვას. ცნობა მდ. ირისისა და ბასილის მამის მამულის ადგილმდებარეობის შესახებ ზუსტად ასევე იკითხება ბერძნულ დედანშიც: „Ποταμός δὲ ὁ Ἴρις ἐστὶν, μὲσον διαβήτων τὸν Πόντον. ἐν αὐτῇ αὐτῆς τῆς Ἀρμενίας τῆς ἀρχῆς ἔχων, ἐν τῷ ἡμίτερῳ τόπῳ, ἐπὶ τὸν ἐνδύσου Πόντον τὸν βεῖσθον ἐκδύσεται“ (336, სვ. 968).

ამგვარად, ბასილის საგვარეულო მამული მდებარეობს პონტოს იმ ნაწილში, სადაც ძირითადად ქართველური ტომები მოსახლეობდნენ. ბასილის მთელი ცხოვრება მჭიდროდაა დაკავშირებული ამ ადგილ-

თან, მან სწორედ ამ მდინარის მარჯვენა ნაპირას, ან ისე, სიდაც მისი ღიღღა, ღეღა და და ცხოვრობდნენ, დაარსა მონასტერი, რომელშიც წლების განმავლობაში ცხოვრობდა. აქვე მოღვაწეობდა მისი ძმა ნავკრატისი და ამ ადგილთანაა დაკავშირებული მათი ოჯახის მთელი ისტორიაც¹.

2. გრიგოლ ნაზიანზელი „ბასილ დიდის ეპიტაფიაში“ წერს:

„...Πολλά μὲν γὰρ ἔ Πόντου ἦναι ἐκ τῶν πατρῶς προβέβηκε τὰ θαυμάσια, καὶ ἰσθμῶν ἐλάττω τῶν πάλαι περὶ αὐτὸν θαυμάτων, ὧν πληρῶς πᾶσα συγκραφῆτε καὶ ποιήσατε“... (213, სვ. 497).

«...Ибо о предках его с отцовой стороны представляет нам Понт множество таких сказаний, которые ни чем не маловажнее древних понтийских чудес, какими наполнены писания историков и стихотворцев» (259, гв. 55).

ეფთვიმეს თარგმანი

ეფრემის თარგმანი

„... რამეთუ მრავალთა კეთილთა მისთა მოგვთხრობს ქუეყანაა

„... რამეთუ მრავალთა მამისთა მისისათვის პონტოა წინა-ღაგუ-

¹ ყურადღება უნდა მივაქციოთ პირველწყაროებში დაცულ ამ ადგილმდებარეობის გეოგრაფიულ სახელებს. ესენია: ანისი და მდ. ირისი. ეს სახელებია „-ისი“ დამოლობიანი ნანათესაობითარი წარმოების საკუთარი სახელები. გეოგრაფიული სახელების ასეთი წარმოება ენათმეცნიერებაში ქართველური ენების სპეციფიკაა მიჩნეული. ამას ადასტურებს სახელები: თბილისი, კრწანისი, ღმანისი, ქუთაისი, ფაზისი და სხვები. განსაკუთრებით ზნირია ასეთი წარმოების სახელები სწორედ პონტის იმ ნაწილში, სიდაც ქართველური ტომები მოსახლეობდნენ. შევადგო იქნებოდა რამე პარალელის გაღება აქ დამოწმებულ ანისსა და სომხეთის ყოფილ დედაქალაქ ანისს შორის. ვარდა იმისა, რომ ისინი სხვადასხვა ადგილას და სხვადასხვა დროს არსებობენ, ყურადღება უნდა მივაქციოთ შემდეგ ვარაუდებს: სომხეთის ყოფილ დედაქალაქს სომხურ ენაზე ჰქვია ანი. და აქედან ყველა ენის (გარდა ქართულისა) ლიტერატურაში იგი შეიძლება შევხედვს მხოლოდ ამ სახელით (ანი); ხოლო ანისი მას ქართველებმა უწოდეს, ალბათ, მათთვის სპეციფიკური გეოგრაფიული სახელების წარმოების წესის მიხედვით. რაც შეეხება პონტის ანისს, იგი არა მარტო ქართულ, არამედ ყველა ენაზე არის ანისი და არა ანი. ე. ი. მას ადგილობრივი მკვიდრნიც უწოდებდნენ ანისს. ამიტომაც იგი პირველწყაროებში ბერძნულ ენაზე დამოწმებულია, როგორც ანისი. იხ. მაგ.: ბასილს წერს: „Ανήγει τις ἀγροίχως τῶν συσαιοῦτων ἡμῶν ἐν Ἀννησίῳ.“ (Ep. 3) და სხვ. ძეგლები. ასევე შევიდა იგი სხვა ენაზე დაწერილ ლიტერატურაშიც. იხ.: ინგლისურად: „About 360 he was leading the monastic life at Annesi, in Pontus...“ (297, გვ. 171); ასევე რუსულად: „Маленькая община под кущами деревьев родового понтийского поместья Анниса...“ (15, გვ. 25).

პონტოსისა საკრველებათა და დღეს თბრობათა. და არაფის ძეგლ-ლიტერატურათა მისთა შშობელ-თისა, რომლითა სავსე არიან წიგნ-ნი“ (187, გვ. 264; 188, ფრ. 81).

ლთაგანსასა უდარეს-პოდეს მის თვისთა საკრველებათა, რომელ-თაგან აღსავსე ყოველნი აღმწე-რელობანი და სიტყვსმოქმედე-ბანი“ (188, ფრ. 280).

ე. ი. გრიგოლ ნაზიანზელი მიუთითებს, რომ პონტო მოგვითხრობს ბასილის მამის წინაპრების შესახებ ისეთ ამბებს, რომლებიც არ ჩამოუვარდება მისი ივე ძველ საკვირველებებს, რომლებითაც სავსეა ისტორიკოსების და პოეტების ნაწერები. გრიგოლ ნაზიანზელის მიერ დამოწმებული „მისი ძველი საკვირველებები“ არის კოლხეთის ძველ ამბები, არგონავტების ციკლის ძველი თქმულებები; რადგანაც არავითარი სხვა „საკვირველება“ არ არის დაკავშირებული პონტოს დოციკოსს აღმოსავლეთ (მდ. ირისის მარჯვენა ნაპირას) ნაწილში, მცხოვრებ ხალხებთან, რომელიც იყო გადმოცემული როგორც ძველი მცხოვრებ ხალხებთან, რომელიც იყო გადმოცემული როგორც ძველი ისტორიკოსების, ასევე პოეტების მიერ¹. ეს რომ ასეა, ამაში კიდევ

¹ სინტერესთა შემდეგი ვარაუდებანიც: ა) არგონავტების ამბავს სხვა ავტორებიც დაახლოებით ისევე იხსენიებენ, როგორც გრიგოლ ნაზიანზელი ზემოთ მოტანილ ნაწილებში. მაგალითად, IV ს. ავტორი იეგორი იოსი წერს: მე რიტორიკის ნაყოფი მოგვყავიბთ არა წყნარსა და ელინურ ადგილას.

„...ἀλλ' ἐν τῇ ἑξατηρίῳ τοῦ Πόντου πηλοῦν φάσιδος ὄπου καὶ τῆν Ἀργῶν οὐδισίαν ἐκ Θεσσιακῆς ποιήται τε ἐθαύμασαν...“ (Or. XXVIII).

„... არამედ პონტოს ბოლოში, ფასისის მახლობლად, სიდაც არგონ, თესალიიდან წამოსულმა, დაისადგურა, — რასაც პოეტები გაავრცელებით მოგვითხრობენ...“ (18, გვ. 50).

შევადართო: გრიგოლ ნაზიანზელი (IV ს.).

თემისტოისი (IV ს.):

საკვირველებები, რომლებსაც პოეტები გადმოგვიცემენ.

რასაც პოეტები გაავრცელებით მოგვითხრობენ.

ბ) ბიზანტიურ მწერლობაში ძველი კოლხეთის ამბებს ბევრი მწერალი უწოდებს სწორედ ისევე, როგორც გრიგოლ ნაზიანზელი, საკვირველ ამბებს. ასე, მაგალითად: ივთიო სქოლისტიკოსი (536—582 წწ.) წერს (20, გვ. 51):

„...ἀπὸ ἐπὶ τῆς τοῦ χαλκιδίου τῆς περιου καὶ τῆς τῶν γυγῶν ἀναβασσοῦσης καὶ ὀπίσσω ἀλ-λα τερσατοδῆ καὶ μάλιστα τῆς ποιήτης ἔμπρὶ τῆς Αἰθῆς κακὸν φησὶ...“

„... ასე რომ, თუ აღმაშენი აღარ მოიგონებს სპილენძისკენის ხარებს და მისთვის აღმოაჩენს ბუმბერა-ველსა და დაუქვარებელ ამბავს, რაც პოეტის ვარაუდით შეიძლება თქმულებათა...“

მეთაურის ამ წარმართი ხალხის შვილად გამოცხადება. სწორედ ამიტომაც, რომ ბასილი კესარიელის ისტორიკოსები (გრიგოლ ნაზიანზელი და გრიგოლ ნოსელი) ბასილის წინაპრებში დაუჩინებლად ეძებენ ქრისტიანებს და მხოლოდ მათ ამბავს გადმოგვცემენ (ბასილის დედის ამბავი). ამიტომაც გრიგოლ ნაზიანზელი საგანგებოდ ღუშს ბასილის შორეულ წინაპრებზე. მან ძალიან კარგად იცის ამ ხალხის ძველი დიდების შესახებ, სწორად აფასებს მას, მაგრამ რწმენით ქრისტიან ავიოგრაფს არ სურს ამ წარმართი ხალხის დიდებაზე ლაპარაკი. ამაზე აშკარად მიუთითებს თვითონ გრიგოლ ნაზიანზელი. ასისათვის რა ბასილის წინაპრებს, როგორც მხედართმთავრებს, რიტორებს და სხვ., იგი გარკვევით ამბობს:

„Ὡς ἦν ἐν βουλομένοις εἶπεῖν ἔξῃ, οὐδὲν ἂν ἦσαν ἦν ὁ Πηλοπίδα, καὶ Κεκροπιδαι, καὶ οἱ Ἀλκταίωνες, Αἰακιδαι τε καὶ Ἡρακλειδαι, καὶ ἄν οὐδὲν ἄλλοτερον.“ (335, სვ. 497—500).

«... Если бы захотели мы говорить о них, что можно, то оказались бы ничего незначимыми для нас поколения Пелопса, Кекропса, Алкмеона, Аийкса, Иракла и другие знаменитейшие в их древности...» (259, გვ. 56).

ეფრემის თარგმანი

„... რომელთა უაუეთუმცა ჯერ იყო თქუძალ ჩუენდა მნებებელთათვის არაარადმცა იყვნეს ჩუენდა პელოპიდნი და კეკროპიდნი და ალკემონნი, ავიდენი და ირაკლიდნი და რომელთასა არაარა უმაღლეს“ (188, ფრ. 280—281).

ამ კონტექსტიდან ნათლად იგრძნობა, რომ გრიგოლ ნაზიანზელი ტენდენციურად არაფერს ამბობს ამ ხალხის ძველი დიდების შესახებ, დიდად აფასებს მას და აშკარად უპირისპირებს და გამიჯნავს ბერძნული წარმართული სამყაროსა და მითოლოგიის გმირებისაგან.

როგორც ჩანს, არგონავტების მითი და ძველი კოლხეთის დიდება ეროვნული თვითშეგნების საყრდენი ყოფილა ჯერ კიდევ IV საუკუნეში პონტოს ტერიტორიაზე მცხოვრებ ქართველურ ხალხებში, რომ ეს ტომები ძველი კოლხეთის მემკვიდრედ თვლიდნენ თავს, ამას ადასტურებს ის ფაქტიც, რომ II—III საუკუნეების შემდეგ გაძლიერებულ ლაზთა მეფეებს დიდი კოლხეთის მემკვიდრედ მიაჩნდათ საკუთარი თავი (13, გვ. 85). ბერძნებმა კი, მცირე აზიის ტერიტორიაზე მცხოვრები ქართველი ტომები რომ კოლხეთის მონათესავენი იყვნენ, საუკუნეებით აღრე იცოდნენ. ამას ამტკიცებს ჰეკატოსის ცნობა: „Μήσχοι, ἔθνος Κόλχων“ (Hecat. Frag. 188).

3. პირველწყაროებში ბასილი კაპადოკიელადაა გამოცხადებული. ბასილის კაპადოკიელობაზე მითითება არ ნიშნავს იმ ადგილზე, იმ ქვეყანაზე მითითებას, რომლის მკვიდრი იყო ბასილის სანათესაო, ან სიდაც იყო ბასილი დაბადებული, რადგანაც ასეთ ქვეყნად იგივე პირველწყაროები პონტოს ასახელებენ. უნდა ვიფიქროთ, რომ ბასილის კაპადოკიელობაში ავიოგრაფები ბასილის ეროვნებას მიუთითებენ, რომ ბასილი — ე. ი. ბასილის ცხოვრების აღწერლები მიუთითებენ, რომ ბასილი ეროვნებით კაპადოკიელი იყო. საკითხი იმის შესახებ, თუ რა ეროვნების ხალხი იყო კაპადოკიელები, საბოლოოდ გარკვეული არ არის. მაგრამ იმის გადასაწყვეტად, თუ რას ნიშნავს კაპადოკიელი მწერლობის მითითება ბასილის კაპადოკიელობაზე, მთავარ სასულიერო მწერლობის მითითება ბასილის კაპადოკიელობას ტერმინი ვარია დადგენა, თუ როგორც ესმის სასულიერო მწერლობის ტერმინი „კაპადოკიელი“. ჩვენამდე მოღწეული ანტიკური და ბიზანტიური წყაროები კი ამის გარკვევის შესაძლებლობას იძლევა. ბიზანტიური ისტორიოგრაფიისათვის კაპადოკია ეთნიკური ტერმინია და კაპადოკიელი არის იგივე შესახებ. ამ ტრადიციის ჩამოყალიბება ბიზანტიურ ეპოქამდეა საგულვეტელი: იოსებ ფლევისი (39—95) კაპადოკიელების შესახებ წერს:

„...καὶ Μοσχῆνοι δὲ καὶ Μοσχῆνοι κατὰ μὲν τὰς Καππαδοκίας μὲν ἄρτι κέκληται τῆς δὲ ἀρχαίας αὐτῶν προσηγορίας σήμερον δεῖκνυται. πάλαι γὰρ ἔσθη παρ' αὐτοῖς ἔτι καὶ τὸν Μάξαια, ὅπλασσα τοῖς στυγαῖα θναυμένοις ἔσθη παρὰ προσηγορευθὲν πᾶν τὸ ἔθνος.“

„მოსოხენები დაფუძნებული არიან მოსოხის მიერ, ახლახან მათ კაპადოკიელები ეწოდათ, ხოლო ძველი მათი სახელწოდების ნიშანიც ემჩნევათ; რამეთუ მათ აქვთ დღესაც ქალაქი მახაია, რომელიც ნათელს ყოფს იმითთვის, ვისაც შეუძლია გაიგოს, რომ ოდესღაც ასე ეწოდებოდა მთელ ტომს“.

იოანე პეტრიწის თარგმანით: „...ხოლო მესქინნი მესხი-ოქს მიერ აღმენებულნი აწ კაპადოკად იწოდებოან და რამეთუ დასაბამითანისა სახელისა მათისა მერმეცა ნიში ირუნებვის. რამეთუ ქალაქი არს მათ შორის და აწცა მახაია ცხადყოფელი გულისკმისყოფად შემქმნებელთა და ესრეთ ოდესმე სახელისდებასა ყოფლისა ნათესავისსა“ (იხ. 18, გვ. 271—272).

ბიზანტიურ მწერლობაშიც დაბეჭდვით იმეორებენ კაპადოკიელების შესახებ. ევსტათი ანტიოქელი (260—360) ნოეს მთავრობის დროს ასახელებს ოსოხს (Ὀσῶχ). რომლის შესახებაც წერს: „Ὀσῶχ Μεσσηναίους, τοῖς τὸν Καππαδοκίαν“ (ოსოხი, რომლიც სივან არიან მესხები, დღევანდელი კაპადოკიელები) (18, გვ. 35).

თეოდორით კარტელ (93-457/8) განმარტებას ურთავს ბაბილონის ქალაქი წინასწარმეტყველის მიერ დასახელებულ თანამედროვე ქალაქს: „და განვლდნენ მიიგან ცხოველები წინა ტომის ასია წლის და დედის და ლუდს და მოსობს და თო. მართა მართა თანად და თო. თეოდორით ურთავს განმარტებას, რომელშიც „მოსობს და თოველ“-ის შესახებ შენიშვნები (18, 33: 221-222):

„...xai Moσax Kapπαδovax; xai θeσxλ [E]povax“ (337). სხვა ადგილას თეოდორით განმარტავს იეზუკილის ტექსტს იეზუკილის წესი: „მუნ მიეცეს მოსობ და თობელ და კოქლო ბოლო თეოდორის მათისა სფლავისა მისისა გარემოსიგანისა, კოქლო წელური მათისა“ (იეზუკი: 32, 26). თეოდორით განმარტავს (18, 33: 222):

„θeσxλ δε xαισovax; oi [E]povax; Moσax; δε Kapπαδovax“ (337, სკ. 1137). „თობელ ეწოდებათ იბერებს, ხოლო მოსობ—კაპადოკიელებს“.

იეზუკილი კიდევ სხვა ადგილებს მოსობს და თობელს (38, 1-3): „...ყო კაცისო, განმარტავს პირი შენი გოგას ზედა, და კეუენასა ზედა ნეგოფთასა, მთავრისა როსს, მოსობს და თობელს, და წინასწარმეტყველებს მის ზედა და არქუ მას...“. თეოდორით კიდევ განმარტავს (18, 33: 222):

„...Moσax; δε Kapπαδovax; εν vax; φασxι, xai θeσxλ [E]povax;“ (337, სკ. 1200). „...ხოლო მოსობს, ამბობენ, კაპადოკიელები არიანო, თობელ კი — იბერები“.

კონსტანტინე პორფიროგენეტი (კეისარი 913-959 წწ.) ტრაქტატში „De Thematibus“ არმენიკის თეზე საუბრისას ასახიფებს კაპადოკიას, მოგვითხრობს კაპადოკიის ქალაქების შესახებ და აღნიშნავს კესარიას, რომელზეც წერს (21, 33: 299):

„...Καπαρεια ητηρβησις; η απθ τθν μερβλιου Καπαρδας [Iουλιου θημιασθησας, ητις πρωτερον θαλασσις Μάτζαζα απθ Μοσax; τθν τθν Καπαδovax; απθ φησιν...“

ლონ ბრამბიტაკოსი (XI სუკუნე) თავის „ქრონოგრაფიაში“ (Λβovας [P]ρωμιαvovax; Χρovovραφια) საუბრობს იგივეს დიდგაზე და წერს (22, 33: 3-4):

„...xai δε τθν θeσxλ θeσxλ oi vov [E]povax; απθ δε Moσax; Meσax; xai Moσax; η παρ' απovax; [E]povax;“

როგორც ზემოთაც მივუთითეთ, ბიზანტიელი ავტორები, ბასილის ბიოგრაფები, პირდაპირ მიუთითებენ, რომ ბასილი ერთგვებთ კაპადოკიელი იყო, ასე მაგალითად, ფსევდო ამფილოქე იკონიელის „წმ. ბასილის ცხოვრებაში“ ბიზანტიისა თქმული, რომ ბასილი „კაპადოკიელი იყო ნათესავი“ (195, 33: 120): „Cappadox genere“ (332, CCXCVI), აქედან გამოდინარე კი, მიუხედავად იმისა, არის თუ არა მეცნიერულად ზუსტი ბერძენი ისტორიოგრაფების მტკიცება, რომ კაპადოკიელები იგივე მესხები არიან, ერთგვარებობა ფაქტია: ბასილის ბიოგრაფები, მიუთითებენ, რომ კაპადოკიელები არიან მესხები, რამდენადაც ბიზანტიური ტრადიცია მხოლოდ მესხებს უწოდებს კაპადოკიელებს. ამის გათვალისწინების შემდეგ ბუნებრივი, რომ ერთგვებით კაპადოკიელი ანუ მესხი საკუთარი ხალხის წარსულს ძველ კოლხეთში ხედავდეს და ძველი კოლხეთის დიდება მასში ეროვნულ იწვევდეს, რამდენადაც მესხები, სიძველთა სიმართლიანად, ძველადგანვე თვლიდნენ თავს კოლხების მონათესავედ და ეს გარემოება ბერძენულსათვისაც ცნობილი იყო: „Μοσax; ητηρβησις; Κελαx; (Hecat Frag. 188).

ამრიგად, ბასილი კესარიელის ცხოვრების პირველწიგების შესწავლიდან გამომდინარეობს შემდეგი დასკვნა:

ბასილი კესარიელი იყო ეროვნებით ქართველი, მცირე ასობით ტერიტორიაზე მცხოვრები ქართველური ტომების ერთ-ერთი ამ უტოიგანის წარმომადგენელი, რომელმაც აღნიშნა ქრისტიანული აღმართლობა, დაუახლოვდა მცირე ასობის კულტურულ ცენტრებს და ეზიარა ბერძნულ კულტურასა და განათლებას.

იმის საკითხი — რა ადგილი უჭირავს ბასილი კესარიელს ქართველი ხალხის ქულტურულ ცხოვრებაში? თვლის თუ არა ქართველი ტრადიცია ბასილი კესარიელს ასლითელ, მშობლურ მოღვაწედ?

კომენტარები (205, გვ. 136—140) და მიღებული იყო სწორედ ის დასკვნა, რომელიც გააკეთა მისგან სამი წლის შემდეგ გ. გოზალაშვილმა.

ამგვარად, ბასილ დიდის ერთგუებით კაბადოკელების თეზის პირველად არგუმენტირებული და დასაბუთებულია ჩვენს გამოცემებში („მოამბე“, 1962, № 3, გვ. 125—151) და არა გ. გოზალაშვილის მოწოდებით „მითრიდატე პონტიელი“ (1962), ხოლო გ. გოზალაშვილის სხვა მოწოდებებში („ორი ეტიუდი“), რომელიც 1965 წელს გამოქვეყნდა, იგივე თეზისი განმეორებულია ჩვენ მიერ მოტანილ მასალაზე დაყრდნობით.

ბასილ დიდის, გრიგოლ ნაზიანზელის და გრიგოლ ნოსელის ქართულობის დასამტკიცებლად ზემოთ ჩამოყალიბებულ თეზისს (ეს თეზისები ერთგუებით კაბადოკელები იყვნენ) გ. გოზალაშვილი მოღვაწე მტორო წინამძღვარს — „კაბადოკელობა“ ეროვნების აღმუშავებელი იყო: კაბადოკელებად იწოდებოდნენ მესხები» (35, გვ. 89). ეს დებულება კი უფრო ახლო დგას იმ პრობლემასთან, რაზედაც ლაპარაკი მის წიგნში „მითრიდატე პონტიელი“. მაგრამ არ იჭნება მართებული იმის თქმა, რომ ეს თეზისი გ. გოზალაშვილისეულია და იგი პირველად ჩამოყალიბებულია მის მიერ წიგნში „მითრიდატე პონტიელი“. როგორც ცნობილია, კაბადოკეის მშობლიურ ქვეყანად, ხოლო კაბადოკეულთა ქართველების მონათესავე ტომად (მესხებად, ან მეგრულ-ქაქულად) მოღმის ხალხებად) გამოცხადება ქართველ ხალხში ტრადიციად ქცეული თვალსაზრისია, რომელსაც სხვადასხვა ნიუანსით ქართული მეცნიერების ძველი წარმომადგენლებიც (დ. ჩუბინაშვილი, ა. ხახანაშვილი, ვ. კარბელაშვილი, ნ. მარი და სხვები) იზიარებენ.

უფრო მნიშვნელოვანი მაინც სხვა არის. ბასილ დიდის (და ასევე „სამი დიდი კაბადოკეელის“) ქართველად, მესხად აღიარება, იმ თეორიაზე დაყრდნობით, რომ კაბადოკეელები არიან მესხები, მოითხოვს ტერმინ „კაბადოკეელის“ შინაარსის მკაცრად დადგენას. თუ ტერმინი „კაბადოკეელი“ არის მხოლოდ და მხოლოდ მკაცრად გაფორმებული ეთნიკური ხასიათის ტერმინი (როგორც, მაგალითისთვის, ქართველი და იგი ყოველთვის გულისხმობს მესხს, მაშინ დებულება ბასილი კაბადოკეულია და ამდენად ბასილი მესხი ანუ ქართველია, შეიძლება გამოდგეს ბასილ დიდის ქართველობის მტკიცების ერთ სერიოზულ არგუმენტად. მაგრამ, თუ ტერმინი „კაბადოკეელი“ არის არა ეთნიკური ხასიათის, არამედ გეოგრაფიული ხასიათის ტერმინი (როგორც, მაგალითად, კავკასიელი), თუ ამ ტერმინით აღინიშნება გარკვეული მხარის მოსახლეობა, მაშინ ზემოთ მოტანილი დებულება მეცნიერული არგუმენტის ძალას კარგავს. და ბოლოს, თუ „კაბადოკეელი“ პირ-

სტეფანოსში სხვადასხვა მნიშვნელობით გვხვდება, ზოგჯერ გეოგრაფიული, ზოგჯერ ეთნიკური შინაარსით, მაშინაც ბასილის კაბადოკეობის შესახებ ქართველობის სამტკიცებლად არ გამოდგება, რადგანაც კეილა იმის თქმა, თუ რას გულისხმობს ესა თუ ის პირველწყარო მნიშვნელობაზე მითითებით, ანდა რომენად ზუსტია ამა თუ იმ კაბადოკეობაში პირველწყაროს მითითება.

გ. გოზალაშვილი „სამი დიდი კაბადოკეელის“ შემთხვევაში „კაბადოკეული“ ზემოთ მოტანილი სამი შესაძლებელი თქობას „კაბადოკეული“ უკვე გამოიყენებდა ეთნიკური ტერმინის გაზრტეხად მხოლოდ ამ უბით შეიძლება გახდეს მისეული ანუ იგივე, რადგანაც მხოლოდ ამ უბით შეიძლება გამოიყენებოდნენ „კაბადოკელობა“ ეროვნებას მისაღებად. იგი გარკვევით წერს: „კაბადოკელობა ეროვნებას მისაღებად იყო: კაბადოკელებად იწოდებოდნენ მესხები» (35, გვ. 89). მაგრამ ასე არ ჰქონდა გ. გოზალაშვილს გაზრტეხული ტერმინი „კაბადოკეული“ შინაარსის მონათესავეში „მითრიდატე პონტიელი“. ამ ნაშრომში გ. გოზალაშვილი განიხილავს პეტროლოტესს და სტრაბონის ცნობებს (ამ ცნობათა მიხედვით კაბადოკეელები სირიის რეგიონში იყვნენ) და ასკვნის: „ამგვარად, ირკვევა, რომ ცნება „კაბადოკეული“ არაერთად გამოიყენებულა შინაარსის შემცველი არ არის, რომ იგი აღნიშნავს კაბადოკეულად წოდებულ ტერიტორიაზე მოსახლეობას სირიულად, და პეტროლოტესთან კი, ამ მოსახლეობის ერთ-ერთ ბასს სირიულად, და კეტროლოტესთან კი, ამ მოსახლეობის ერთ-ერთ ბასს სირიულად“ (34, გვ. 160). სხვა ადვილს კი იმავე წიგნში, როცა მკვლევარი კაბადოკეულთა მესხობაზე იოსებ ფლავიოსის და მისგან მომდინარე ბიზანტიელი სავლესიო მწერლების ცნობებს განიხილავს, თვითონაც მათ ავალდაკვალ ასკვნის: „კაბადოკეელები იგივე ძველი მესხები არიან“ (34, გვ. 167). „კაბადოკეული“ საკიხის კვლევის დასასრულს გ. გოზალაშვილი მიიხსენებს იმ თვალსაზრისზე რჩება, რომ „კაბადოკეა“ გეოგრაფიული ტერმინია, ხოლო კაბადოკეის მოსახლეობის ძირითადი ელემენტი ქართველური ტომებია. თივის ურცულ ქვეყანაში „კაბადოკეის“ ძველი მოსახლეობა და „კაბადოკეულთა“ ვინაობა მკვლევარი ამთავრებს შემდეგი დებულებით: „ზემოაღნიშნულის საფუძველზე გამოიტანება დასკვნა, რომ კაბადოკეის ტერიტორიაზე ისტორიის მანძილზე მოსახლეობის ძირითად, წამყვან ელემენტს ქართველი და მათი მონათესავე ტომები შეადგენენ, რომლებიც არსებითად წარმართავენ ამ მხარის პოლიტიკურსა და კულტურულ ცხოვრებას“ (34, გვ. 228).

ამ საკითხზე გ. გოზალაშვილის საბოლოო თვალსაზრისი უფრო გამოკვეთილად იკითხება რუსულ რეზიუმეში, რომელიც ნაშრომზე „მითრიდატე პონტიელი“ დაუერთავს თვითონ ავტორს (საზგასმა ჩვენია):

«3. Каппадокийцы — понятие географичес-

ნი მიიწინა შესახებ. რატომ აღარ მიიჩნევს შესხად შესამე კამბოჯა.

კოლს — გროვოლ ნაზიანზულს! (35, გვ. 90).

კინამდვილში ჩვენ ამგვარად არ ვსჩველობთ:
ა) როგორც ზემოთ უჩვენეთ, არ გაგვიხიარებია თუხისი — ქაბადოკი არის შესხი და აქედან გამომდინარე, გრივოლ ნაზიანზულს მხოლოდ იმის გამო, რომ მას კაბადოკიელ წმინდა მამას უწოდებენ, ქართველად ვერ მივიჩნევთ. მიუხედავად ამისა, ჩვენ მოვიხილავთ რეზი ბიზანტიელი ისტორიოგრაფის მითითებზე კაბადოკიელელებს შესხობის შესახებ და აი, რატომ: 1962 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში გამოვედგინეთ და განვიხილეთ ფსევდო ამფილოქე იკონიელის ერთი ცნობა ბასილის შესახებ, რომელშიც ბასილი ტომით, მოღვაწეობით კაბადოკიელად არის გამოცხადებული და დაპროსპირებული ბერძენთან. აქვე შევნიშნეთ: "როდესაც ეკლესიის მამები ბასილის ტომით კაბადოკიულობას მიუთითებენ, უნდა გავიხსენოთ, რომ საეკლესიო პრაქტიკასა და ლიტურჯურაში მიღებული პრინციპების თანახმად კაბადოკიელები ტომით მოსოხისაგან მოდიან და იგივე მესხები არიან" (205, გვ. 133). ამ აზრის დასადასტურებლად მოტანილი იყო ისევე ფლავიოსის ცნობა, რომელიც ვიკონიანის ბუტრიწის თარგმანით, 1969 წელს გამოქვეყნდა თვალსაზრისით სფროსრულად წარმოვადგინეთ (ეგვიტათი ანტოქელ, თეოლოგიკური კვირედი, კონსტანტინე პოლიტოგრაფი, ლეონ გრატიკოსი) და იქვე მივუთითეთ: "უნდა ვიფიქროთ, რომ ბასილის კაბადოკიულობაში ავტორადები (ვეფლისხობებით უბრატესად ფსევდო ამფილოქე იკონელს — გვ. 82) ბასილის ეროვნებას მიუთითებენ — ე. ი. ბასილის ცხოვრების აღმწერლები მიუთითებენ, რომ ბასილი ეროვნებით კაბადოკიელი იყო. საკითხი იმის შესახებ, თუ რა ეროვნების ხალხი იყო კაბადოკიელები, საბოლოოდ გარკვეული არ არის. მაგრამ იმის გადასაწყვეტად, თუ რას ნიშნავს სასულიერო მწერლობის მითითება ბასილის კაბადოკიულობაზე, მთავარია დადგენა, თუ როგორ ესმის სასულიერო მწერლობას ტერმინი "კაბადოკიელი". ჩვენამდე მოღწეული ანტიკური და ბიზანტიური წყაროები არ ამის გარკვევის შესაძლებლობას იძლევა. ბიზანტიური ისტორიოგრაფიისთვის კაბადოკია ეთნიკური ტერმინია და კაბადოკიელი არის იგივე მესხი" (203, გვ. 79). ამას ეწყობა დასყენა: "აქედან გამომდინარე კი, მიუხედავად იმისა, არის თუ არა მეტნიერულად კენოზიტი ბერძენი ისტორიოგრაფების მტკიცება, რომ კაბადოკიელები იგივე მესხები არიან, ერთი ვარაუდობა ფაქტია: ბასილის ბიოგრაფიები, მიუთითებენ რა

ეროვნებით კაბადოკიელთაზე, თვლიან. კაბადოკიელები არიან მესხები" (203, გვ. 82). როგორც, ჩვენ იმას არ ვამტკიცებთ, რომ ყველა კაბადოკიელი ადამიანი, ბასილიც მესხია; არამედ იმას, რომ, როდესაც ვესაუბრობთ (კერძოდ, ფსევდო ამფილოქე იკონიელი) ბასილის ბიოგრაფიებს კაბადოკიულობას მითითებენ, "კაბადოკიულობაში" არსებობს უნდა მულისმობდნენ, რადგანაც ეს ბიოგრაფიები ისინი მწერლები არიან, ხოლო ბიზანტიურ ისტორიოგრაფიაში ბიზანტიელი აზრით, კაბადოკიელი არის მესხი. დაინტერესდეთ, რა თქმა უნდა, არც მხოლოდ ამაზე დაყრდნობით შეიძლება ბასილის გამოცხადება ქართველური ტომების წარმომადგენლებად და ამიტომაც მხოლოდ ამ გარემოებით არ ვეყარებთ და ამიტომაც მხოლოდ სხვა არგუმენტები უფრო ვადასტურებთ. ჩვენს მტკიცებაში სხვა არგუმენტები უფრო ვადასტურებთ: ბასილის სანათესაოს ბონტოში მოსახლე ქართველურ ტომებთან დაკავშირება და გრივოლ ნაზიანზელის ცნობა ბასილის წინაპრების ქელოკონიების შემადგენლობით ქართველი უნდა იყოს, ვ. გ. ვიზიტი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ჩვენ უფრო ვითვითებდით, რომ "ბიზანტიურ მწერლობაში კიდევ უფრო ვადასტურებ ჩვენ მიერ დასმული საკითხი" (203, გვ. 87). კერძოდ, თუ ჩვენ ვვარაუდობდით, რომ ბასილი ეროვნული წარმომადგენლობით ქართველი უნდა იყოს, ვ. გ. ვიზიტი, რომელიც ბასილი გამოაცხადა არა მარტო ეროვნებით ქართველად, არამედ ქართველ მწერლადაც კი, იგი ვედასტურებდით, რომ ბასილს მივიჩნევთ "ბიზანტიური ლიტურჯის გამოჩენის წარმომადგენლად" (34 ა, გვ. 68, 66) და, მეორეც, თავის მხრივ, ცდილობს დააბრუნოს, რომ "კაბადოკიელი მოღვაწეები... თავიანთ ნაშრომებში დააბრუნონ ენაზე კენოზიტი და შექმნა "თვითონვე წარმოებულად" (34 ა, გვ. 65, 66). ვ. გ. ვიზიტი უნდა იყოს მოსახრე-ბიზანტიელი და დამატებით განვმარტოთ ჩვენი თეოლოგიისა და გეოგრაფიის და დამატებით წარმოვამოთ არის ქართველი, მაგრამ ბასილი დიდი წარმომადგენელი არის ქართველი, მაგრამ ბასილი დიდი წარმომადგენელი არის ქართველი (203, გვ. 88; 205, გვ. 151). ვ. გ. ვიზიტი უნდა დასაბუთებდეს, რომ "კაბადოკიელი არის ბიზანტიელი მწერლი" (203, გვ. 88; 205, გვ. 151). ვ. გ. ვიზიტი უნდა დასაბუთებდეს, რომ "კაბადოკიელი არის ბიზანტიელი მწერლი" (203, გვ. 88; 205, გვ. 151). ვ. გ. ვიზიტი უნდა დასაბუთებდეს, რომ "კაბადოკიელი არის ბიზანტიელი მწერლი" (203, გვ. 88; 205, გვ. 151).

1) ვ. გ. ვიზიტი უნდა დასაბუთებდეს, რომ "კაბადოკიელი არის ბიზანტიელი მწერლი" (203, გვ. 88; 205, გვ. 151). ვ. გ. ვიზიტი უნდა დასაბუთებდეს, რომ "კაბადოკიელი არის ბიზანტიელი მწერლი" (203, გვ. 88; 205, გვ. 151). ვ. გ. ვიზიტი უნდა დასაბუთებდეს, რომ "კაბადოკიელი არის ბიზანტიელი მწერლი" (203, გვ. 88; 205, გვ. 151).

1) ვ. გ. ვიზიტი უნდა დასაბუთებდეს, რომ "კაბადოკიელი არის ბიზანტიელი მწერლი" (203, გვ. 88; 205, გვ. 151). ვ. გ. ვიზიტი უნდა დასაბუთებდეს, რომ "კაბადოკიელი არის ბიზანტიელი მწერლი" (203, გვ. 88; 205, გვ. 151).

გ. გოზალიშვილი არასწორად სხავს საკმაოდ თემს, პოლემიკის საგანს. ჩვენ არ გვყავთ თუნცის დებულება, რომელიც მას სამსახურად უჭყვევია: მწერლის ეროვნება იცვლება იმით, თუ იგი სხვადასხვა ენაზე წერს. ჩვენ სულ სხვას ვუმტყვებთ მას: ბასილი ეროვნებით ქართველია. მაგრამ ბიზანტიული მწერალია (იხ. 205, გვ. 151, 200, გვ. 86 და 88).

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ გ. გოზალიშვილს არ მოჰყავს სკულად ჩვენი დებულება მწერლის ეროვნულ ლიტერატურასთან მიმართების თაობაზე. გარკვევით ვწოდით: აქა თუ ის მწერალი, იმ ხალხის, იმ ქვეყნის მწერალი იყო, რომელი ხალხის ენაზედაც წერს და საკუთარი შემოქმედებით რომელი ქვეყნის ლიტერატურულ პროცესშიც არის ჩართული" (203, გვ. 88). გ. გოზალიშვილი ჩვენს ერთ წინადადებაში ჩამოყალიბებულ დებულებას, როგორც მისი ნაშრომიდან ზემოთ მოტანილ ამონაწერით ჩანს, უუბუბო წყვეტს და შემდეგ ვეძებთ ამ უუბუბო გაწყვეტილ აზრს. ჩვენ ამ საკითხებზე მსჯელობისას ორ ნიშანს — რომელ ენაზე წერს მწერალი და რომელი მსჯელობისას ლიტერატურულ პროცესში არის ჩართული — ერთნაირ ქვეყნის ლიტერატურულ პროცესში იქვე ვივარდებოდით: "ამე მნიშვნელობას ვანიჭებდით, ამიტომაც ქართველი ბასილი დიდი, ბიზანტი რომ, ეროვნულ წარმოშობით ქართველი იყო და თავისი "ქონიერების" შესაბამისად ლიტერატურის გამოიწვილი წარმომადგენელი იოანი მალაქიანი წარმოშობით სირიელი იყო და თავისი "ქონიერების" შესაბამისად სირიულ წარმოშობას ეკუთვნის, იგი ბიზანტიელი მწერალია. ასევე, იოანი დამასკელი წარმოშობით არაბი იყო, მაგრამ იგი ითვლება ბიზანტიელ მწერალად.

3. ამტკიცებდა რა იმის, რომ ბასილი დიდი (და მასთან ერთად დანარჩენი კაპადოკიელი მოღვაწენი) უნდა მივიჩნიოთ არა ბიზანტიელ, არამედ კაპადოკიელ ანუ ქართველ მწერლებად, გ. გოზალიშვილი ფიქრობდა, რომ ეს მოღვაწენი თავიანთ ნაწარმოებებს უშობლოდ, კაპადოკიურ, ანუ მესხურ, ე. ი. ქართულ ენაზე ქმნიდნენ (34, გვ. 66). ჩვენ არ გვიზიარებთ ეს თვალსაზრისი და შეგნიშნეთ: "ამევი არ გვეპარება, რომ კაპადოკიელები ერთმანეთთან კონტაქტს უშობლოდ ენაზე ამყარებდნენ. მაგრამ იმის გარდა, რომ ბასილი დიდი, გრიგოლ დვთისმეტყველი და გრიგოლ ნოსელი თავიანთ ლიტერატურულ შემოქმედებას უშობლოდ (კაპადოკიურ) ენაზე ქმნიდნენ და არა ბერძნულზე, ყოველგვარ მეცნიერულ არგუმენტაციას მოკლებულია" (203, გვ. 89—90). გ. გოზალიშვილი საბასუხო წერილში ცვლის

1 ამ შემთხვევაში, ალბათ, გადაწყვეტი მიიღება უნდა მივიჩნიოთ ამ ფაქტს, თუ რომელი ერის აზროვნების პროცესშია ჩართული ეს თუ ის მეცნიერი.

ესკულობდით და ამიტომ ანალოგიები მხოლოდ ლიტერატურის (მწერლობის) სფეროდან შეიძლება მოეტიანოთ. მაგალითად: ქოზუ მწერალია. დიმიტრი — წარმოშობით კუბელი; ტრანტი მწერალია. გიორგი კპოლინიერი — მამით იტალიელი, დედათ ბოლონელი; ფრანგი მწერალია. ის კარგი მწერალია — ეროვნებით ბოლონელი; ინგლისელი მწერალია — ეროვნებით შვეიცარიელი; ფრანგი მწერალია — შვეიცარიელი.

გვინებრძვი, რომ ბიზანტიელების მოტანა უმჯობესი იქნება თუთა ბიზანტიური ლიტერატურადან. ჩვენ ვეძებთ იმ გარემოებასაც, რომ "დიდი ბიზანტიური ლიტერატურის შექმნა და განვითარება სპეციფიკურად ბერძენ ბევირ მწერალი, რომელიც ამ ლიტერატურულ მსოფლიო მონაწილე იყო, ეროვნებით არ ყოფილა ბერძენი, მაგრამ პროცესის ბიზანტიულ მწერალად" (203, გვ. 88). მაგალითების მოტანა ითვლება ბიზანტიულ შექმნად, რომელიც თავისთავად უნდა შეიძლება. შექმნად მხოლოდ ერთადერთი მთავარი უნდა შეიძლება. ბიზანტიური ლიტერატურის გამოიწვილი წარმომადგენელი იოანი მალაქიანი წარმოშობით სირიელი იყო და თავისი "ქონიერების" შესაბამისად სირიულ წარმოშობას ეკუთვნის, იგი ბიზანტიელი მწერალია. ასევე, იოანი დამასკელი წარმოშობით არაბი იყო, მაგრამ იგი ითვლება ბიზანტიელ მწერალად.

3. ამტკიცებდა რა იმის, რომ ბასილი დიდი (და მასთან ერთად დანარჩენი კაპადოკიელი მოღვაწენი) უნდა მივიჩნიოთ არა ბიზანტიელ, არამედ კაპადოკიელ ანუ ქართველ მწერლებად, გ. გოზალიშვილი ფიქრობდა, რომ ეს მოღვაწენი თავიანთ ნაწარმოებებს უშობლოდ, კაპადოკიურ, ანუ მესხურ, ე. ი. ქართულ ენაზე ქმნიდნენ (34, გვ. 66). ჩვენ არ გვიზიარებთ ეს თვალსაზრისი და შეგნიშნეთ: "ამევი არ გვეპარება, რომ კაპადოკიელები ერთმანეთთან კონტაქტს უშობლოდ ენაზე ამყარებდნენ. მაგრამ იმის გარდა, რომ ბასილი დიდი, გრიგოლ დვთისმეტყველი და გრიგოლ ნოსელი თავიანთ ლიტერატურულ შემოქმედებას უშობლოდ (კაპადოკიურ) ენაზე ქმნიდნენ და არა ბერძნულზე, ყოველგვარ მეცნიერულ არგუმენტაციას მოკლებულია" (203, გვ. 89—90). გ. გოზალიშვილი საბასუხო წერილში ცვლის

ყოველ შემთხვევაში გიორგი ნუბინაშვილი არა მარტო ეროვნებითაა ქართველი, არამედ თავისი მეცნიერული შემოქმედებით ქართული პროცესშია ჩართული.

საკმათი სივანს და დიდი რუდუნებით გვიმტკიცებს (35, გვ. 92-93) იმის, რაც ჩვენ მიერ უმკვეთლად მიჩნეულია: კაბადოკიელებს კვილ დათ შრომობური ენა და ისინი თავიანთ შრომობურ ენაზე მტკიცე-ლებდნენ. მიგრამ, ამასთან, გ. გოზალიშვილი თვლის, რომ ეს კაბადოკიური ენა, რომელზეც მუტყენილებდნენ კაბადოკიელი მოღვაწეები, იყო მესხური ანუ ქართული. აქედან გამომდინარე, გ. გოზალიშვილს აზრით, კაბადოკელს წმიდა მამათა მთელი თეოლოგია, რომელსაც ერთ-ერთი უმთავრესი საფუძველი განდა ქრისტიანული ორთოდოქსისია, IV სუვენიის მეორე ნახევარში დაიწერა ქართულ ენაზე.

ამგვარი მსჯელობა მეცნიერულ არგუმენტებზე მთელს მთელს (იხ. 111, გვ. 51-52). ვიმეორებთ, დღეისათვის არავითარი კვილა არ ჩანს კაბადოკიურ ენაზე შექმნილი მწიგნობრის; არსებული ცნობების თანახმად კაბადოკიის ეკლესიაში დღეისმსახურება წარმოებდა არა კაბადოკიურ ენაზე, არამედ ბერძნულზე; დადასტურებულია, რომ ამ დიდ კაბადოკიელთა ნაწერები ბერძნულ ენაზე თვითონ მათ მიერა შექმნილი; არც ერთ შეცნევის არასდროს უფიქრია (და ამდენად დაუსაბუთებლად ამის დაშვება არ შეიძლება), რომ ეს ლიტერატურული შემვიდრებობა თავდაპირველად ბერძნულ ენაზე არ დაწერილი.

IV. ამრიგად, გ. გოზალიშვილი გიხიბავს: 1962 წელს გამოქვეყნებული ჩვენი მოსაზრება ბასილ დიდის სადატრობაზე, დაეცურდნო ჩვენს გამოკვლევას, მაგრამ ვააფართოვო ჩვენ მიერ დასმული საკითხი: ბასილ დიდი ჩათვალა არა ერთგვანებით ქართულ ბიზანტიულ მწერლად, არამედ კაბადოკიელ ანუ ქართულ მწერლად, რომელსაც თავისი თეოლოგია სწორედ კაბადოკიურ-მესხურ ანუ ქართულ ენაზე შექმნა. ამივე დროს, ასევე ერთგვანებით ქართულად და ქართულად მწერლად აღიარა ბიბლიკალიზაციის თვისი გამოკვლევა გ. გოზალიშვილმა შეიტანა წიგნში "ორი ეტიუდი...", რომელიც ორიოდელ წლის შემდეგ რუსულადც თარგმნა და გამოსცა.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ გ. გოზალიშვილის გამოკვლევაში, მთებე-დავდ იმისა, რომ იგი ჩვენს ნაშრომს ემყარება, ზუსტად არ არის წარმოდგენილი არც ერთი ჩვენი არგუმენტი, რომელსაც ვემყარებოდით ამ პაპოტების წამოყენებისას და არ არის მოტიანილი არც ერთი ახალი სერიოზული საბუთი, რომელსაც დაყრდნობითაც ამ საკითხის დასმა შეიძლება. ბოდე ს. ჩვენი აზრით, ნაშრომი თივიდან ბოლომდე ძირითადად იმ ტრადიციული აზრის წიგნი ბრუნავს, რომლის მიხედვითაც კაბადოკიელები მესხებია და ამიტომაც ყველა კაბადოკიელი მესხი ანუ ქართველია. ამგვარი მსჯელობის მისამართით კი ჩვენ 1962 წელს ეწერით: "რასაკვირველია, ასეთი მსჯელობა საფუძველს და ამდენად

მეცნიერულ ღირებულებას მოკლებულია, იგი მხოლოდ ტრადიციულ დამყარებულ გაზვიადებულ მოსაზრებას წარმოადგენს" (205, გვ. 150). გ. გოზალიშვილის წიგნი ისეთ შთაბეჭდილებას ქნის, თითქოს ვაჟი გადმოცემულია ყველაფერი, რასაც ევრდნობა ბასილის სადატრობის ავლენის საკითხი. მე, როგორც ბასილ დიდის სადატრობის ერთ-ერთი მკვლევარი, მოვილ ვარ აღვნიშნო, რომ ამ წიგნის გატნობით სერიოზული ბიზანტიზმისტი (განსაკუთრებით ის მკვლევარი, რომელსაც ქართულად გამოქვეყნებულ მასალაზე ხელი არ მოუწვდებოდა) უარყოფითად განეწყობა არა მხოლოდ გ. გოზალიშვილის ამ გამოკვლევისადმი, არამედ საზოგადოდ ბასილ დიდის ეროვნული წარმომავლობით მცირე აზრის ქართველურ ტომებთან დაკავშირების შესაძლებლობისადმი. ჩვენი შიში რომ არ არის უსაფუძვლო, ამას შემდეგ გარემოებაც გვიდასტურებს.

გ. გოზალიშვილის წიგნში "ორი ეტიუდი..." გარდა განხილულ ეტიუდისა ("სამი დიდი კაბადოკიელის" ვინობისათვის) შეტანილია მეორე ეტიუდიც "სარაპისის კულტი და სინოპე" (34-ა, გვ. 5-28) და მისი თარგმნილია რუსულად (215, გვ. 3-26). წიგნის ანოტიაციის თანახმად, ეს ეტიუდი "მეზა ჭველ ეგვიპტურ ღვთაება თოთისა და ქართული წარმართული მთავრის ღვთაების ურთიერთდამოკიდებულების საკითხს. განხილვის რა პირველწყაროების მასალასა და სამეცნიერო ლიტერატურის მონაცემებს ამ საკითხის ირგვლივ ავტორი მიდის ამ დასკვნამდე; რომ აღნიშნული ღვთაების სახელი (თოთი) ჭველ ეგვიპტელებს შეთვისებული უნდა ჰქონდეთ ქართული სამყაროდან, შავი ზღვის სანაპიროზე მოსახლე ჭველ ქართველ ღვთაებთან ურთიერთობის გზით" (34-ა, გვ. 4). გ. გოზალიშვილის წიგნზე და კერძოდ მის ამ ეტიუდზე რეცენზია გამოქვეყნა ეგვიპტოლოგმა მ. ა. კოროსტოვიცევმა. მ. ა. კოროსტოვიცევის შემაჯამებელი დასკვნით

"...все „выводы“ автора «этюда» (საუბარია მხოლოდ ეტიუდზე „სარაპისის კულტი და სინოპე“) сформулированные им на стр. 26, совершенно несостоятельны. Отправная точка автора — отождествление грузинского Тотн /Тутн с египетским „Тотом“ — основана на беспспорном филологическом недоразумении и не выдерживает никакой критики ни в филологическом, ни в историческом плане" (234, გვ. 181). ან კიდევ, "... и первый и второй общие „выводы“ Г. Гозалишвили об египетско-грузинских и египетско-кавказских отношениях в древности по сути дела вовсе не выводы, а лишь субъективные предположения автора, поскольку никакой фактической базы под ними нет. Кроме того, в них нет и логики. Впрочем, ее отсутствие бросается в глаза и в

